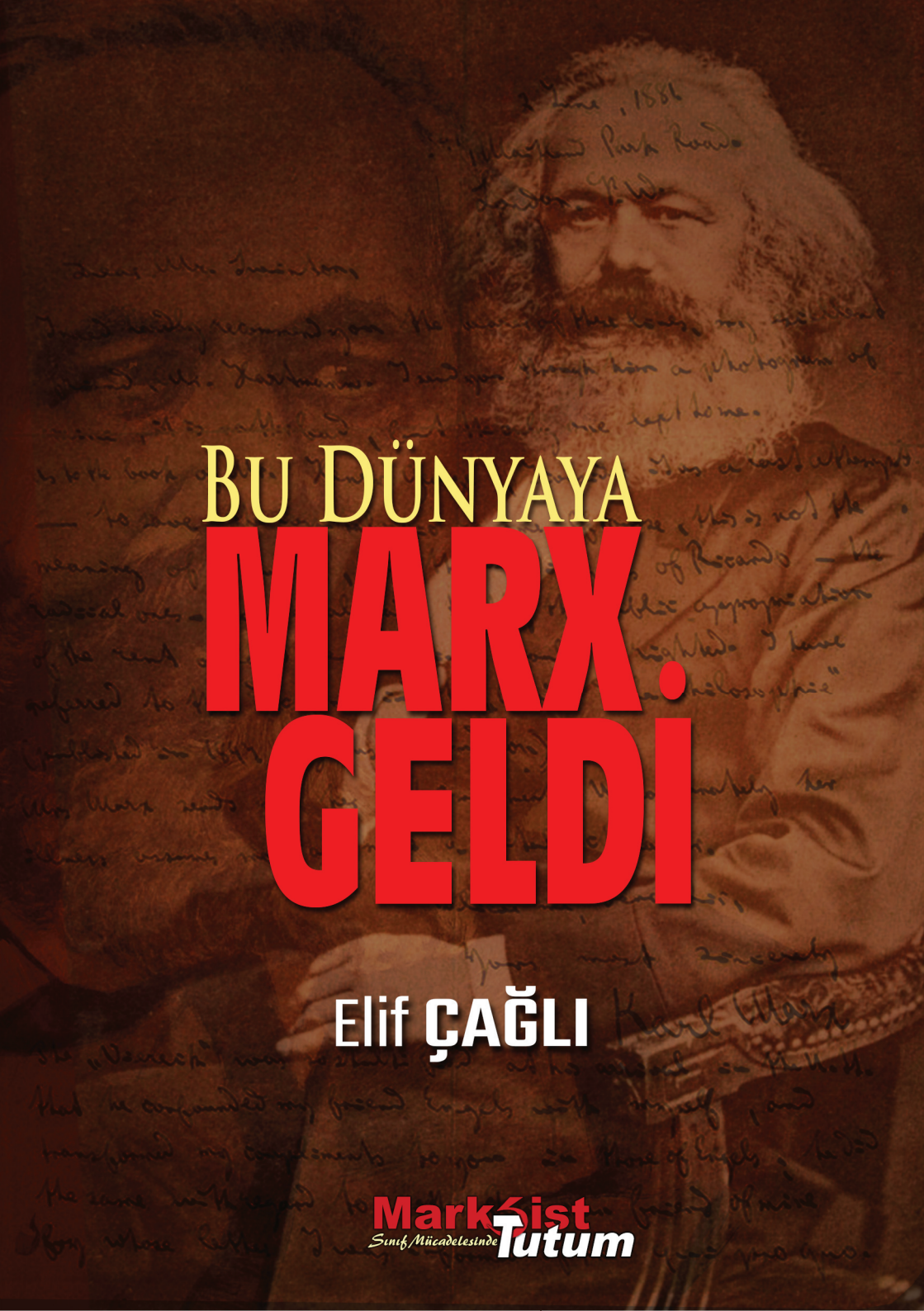

BU DÜNYAYA MARX. GELDI

Elif ÇAĞLI

MarkSist
Sınıf Mücadelesinde **Tutum**

Bu Dünyaya Marx Geldi

Mayıs-Ağustos 2018

marksist.com

e-broşür dizisi: 20

Bu Dünyaya Marx Geldi!

Büyük düşünür ve işçi sınıfının devrimci önderi Karl Marx'ın doğumunun üzerinden tam 200 yıl geçti. Aradan geçen yıllar içinde yaşanan devrim ve karşı-devrim deneyimleri, işçi hareketindeki yükseliş ve inişler, bu dalgalanmalara bağlı olarak Marksizme duyulan ilgideki ilerleme ve gerilemeler tarihe önemli kayıtlar olarak düşüldü. Ne var ki tüm yaşananların gözler önüne serdiği farklı yönlerle karşı, günümüz de dahil olmak üzere, Karl Marx'ın dünya üzerinde dost ve düşman çevreler açısından muazzam bir etki yarattığı gerçeğı değışmedi. Marx bugün de, devrimci mücadeleye atılan işçilerin, gençlerin büyük devrimci önderi olarak o ölümsüz ışığını yaymayı sürdürüyor. Marksizm olmadan işçi sınıfının devrimci mücadelesini ilerletebilmek dünyanın hiçbir yerinde yöresinde mümkün değıl. Her türlü karalama ve düşmanca saldırılara karşı asırlara meydan okuyan koca Marx, günümüzde de takipçilerinin, dostlarının yüreğinde ve bilincinde öneminden bir şey yitirmeksiz yerini koruyor. Karl Marx, 19. yüzyıldan 21. yüzyıla uzanan çığır açan fikirleri ve mücadele örneğıyle günümüzde de işçi sınıfı devrimcilerine yol gösteriyor.

Düşmanlarına gelince, burjuvazi devrimciliğinden arındırılmış bir Marx figürünü anıyormuş gibi yapsa da, devrimci Marx'ı dün olduğu gibi bugün de tehlikeli buluyor ve ondan korkuyor. O nedenle dünya burjuvazisi Sovyetler Birliğı'nin çöküşünden sonra Marksizmin öldüğü fikrini yeni kuşaklara var gücüyle aşılamaaya çalıştı. Burjuva ideologları yürüttükleri bu tür yalan kampanyalarının Marksizmin sonunu getirdiğı düşüncesiyle bir dönem keyif sürdüler. Fakat kapitalizmin çok geçmeden çeşitli tezahürleriyle kendini ortaya koyan tarihsel krizi neşelerini kursaklarında bıraktı. Daha ötesi, yaşanan krizin kapitalist işleyişin derinliklerindeki asıl nedenlerini anlayabilmek için burjuva ideologların bile muhtaç olduğu kaynak Marx oldu. Tarihin intikamı

mı desek, burjuva ideologları Marx'ı dünyadan kovmaya ne denli çırpınsalar da, çürüyen kapitalizmin katı gerçekleri onları bile Marx olmadan dünyayı anlayamayacakları bir açmazın içine sürükledi. Marx'ın çözümlemeleri olmadan dünyayı yorumlamanın mümkün olmadığı gerçeği, ilerleyen zaman içinde kendini çok daha kuvvetli biçimde dayatıyor.

2018 yılı bu büyük devrimcinin 200. yaş gününün kutlanacağı ve onun hakkında pek çok yazının kaleme alınacağı bir yıl olacak. Devrimci mücadelenin öncü unsurları artık tarihe malolup onları baskı ve inkârla yok saymak mümkün olmadığında hep yaptığı gibi, burjuvazi, proletaryanın devrimci Marx'ını da sulandırıp kendi ünlüler kervanının bir unsuru gibi anmaya çalışacak. Nitekim çeşitli Avrupa ülkelerinde bunun örnekleri sıralanmaya başlandı bile. Burjuvazinin atraksiyonları kendinin olsun, fakat Engels'in deyişiyle "asırlar boyunca etkisini koruyacak" olan Marx'ın yaşamı ve mücadelesi, işçi sınıfının devrimci kavgası açısından yazmakla bitirilemeyecek denli zengin bir kaynaktır. Bu zenginliğin şu ya da bu yazı çerçevesinde yansıtılabilmesi asla mümkün değildir. Bu yolda kaleme alınacak her bir yazı, Marx'ın yarattığı deryadan bazı damlalar akıtmaya çalışmakla sınırlı olacaktır. Biz de bu yazımız boyunca, Marx'ın yaşamından kesitlere ve sahip olduğu çok yönlü özelliklere değindikten sonra, yıllar içinde birbirini takip eden önemli yapıtlarını kısaca anmaya çalışacağız.

Marx'ı biçimlendiren ilk yıllar

1800'lü yıllardan başlayıp günümüze uzanarak tarihe damgasını vuran Karl Marx, 5 Mayıs 1818'de Almanya'nın Trier şehrinde dünyaya geldi. Karl Marx yüksek tahsilli, kültürlü ve özgür düşünceli bir babanın, Heinrich Marx'ın oğludur. Marx'ın babası 18. yüzyıl Fransız Aydınlanma edebiyatının hayranıydı ve çocukluk döneminden başlayarak Marx'a derin bir okuma sevgisi aşılamıştı. Daha ortaöğrenim döneminde edebiyata ve felsefeye esaslı bir ilgi duymasını sağlayan evdeki kültürel ortam, Marx'ın eğitim hayatındaki başarılarının kaynağı oldu. Öğretmenleri, Marx'ın en yetenekli öğrencilerinden biri olduğunu dile getirirken, edebiyat öğretmeni onun "Gençler Nasıl Bir Meslek Seçmeli" konulu kompozisyonunu övgüyle değerlendirmişti. Lise dönemindeki Marx bu kompozisyonunda, genç için özgürce bir meslek seçiminin söz konusu olamayacağını, zira insanın seçimini önceden belirleyen koşullar içine doğup büyüdüğünü ve bu koşulların da insanın dünya görüşünü

biçimlendirdiğini savunmuştu. Bu düşünceler, ilerleyen yıllarda tarihsel materyalist dünya görüşünü inşa edecek olan Marx'ın daha çekirdekten aldığı eğitimin ona sağladığı derin kavrayışın işaretiydi.

Marx 17 yaşında başladığı ve hukuk, felsefe, tarih üzerine yürüttüğü yüksek öğrenimini Bonn ve Berlin Üniversitelerinde tamamladı. O dönemde aydınlar arasında ağır bastığı üzere, Marx felsefe incelemelerine de dalmıştı ve Genç Hegelciler'in görüşleri ilgisini çekiyordu. 1841 yılında tamamladığı doktora tezinin konusu "Demokritosçu ve Epikürcü Doğa Felsefeleri Arasındaki Farklar" idi. Marx'ın bu genç yaş eseri, liberal aydınlar tarafından "cesur ve özgün bir eser" olarak değerlendirilmiş ve Jena Üniversitesi onu doktora ile ödüllendirmişti. Üniversite eğitimini doktorasını vererek bitiren Marx, Alman devrimci çevreleri arasında yürüyen tartışmaların içinde kendi görüşlerini oluşturmaya koyulmuştu. Diğer yandan, Marx bu dönemde özel yaşamı açısından da seçimini yapmıştı. Ömrü boyunca büyük bir sevgi ve yoldaşlık duygularıyla bağlanacağı, bir Prusya baronunun kültürlü kızı Jenny von Westphalen ile 19 Haziran 1843'te evlenmişti. Henüz siyasal mücadelenin başlangıç yıllarını yaşayan genç Marx, daha 1844 yılında bütün yaşamı boyunca mücadele çizgisine damgasını basacak olan temel görüşünü belirliyordu. Ancak proletarya, Alman halkını düzenin baskılarından kurtarabilir ve toplumsal düzeni değiştirebilirdi.

Genç yaşında dönemin devrimci fikirlerini benimseyen Marx, 1844 yılında Paris'te bir kafede kendisi gibi devrimci düşünce sahibi Friedrich Engels'le tanıştı. Bu tesadüf, bu iki yüce gönüllü devrimcinin işçi sınıfının devrimci mücadelesine adanacak kopmaz birlikteliklerine giden ilk adım olacaktı. Marx'ın Paris dönemi uzun sürmedi ve 1845 yılında Vorwardts gazetesi yazı kurulu üyeleriyle birlikte Fransa'dan sürüldüğünde, Brüksel'e iltica etmek zorunda kaldı. Aynı yılın içinde Engels'in de Brüksel'e gelip hemen Marx'ların evinin yanında bir daire kiralamasıyla birlikte, iki yoldaş arasında verimli bir çalışma dönemi açılmış oluyordu. Ne var ki Marx daha sonra Belçika'dan da kovulacak, tekrar sığınmak zorunda kaldığı Paris de artık onu kabul etmeyecekti. Devrimci fikirleri nedeniyle Kıta Avrupası ülkelerinden sürülen Marx, dönemin sosyalistlerinin de yardımıyla 1849 yılı Mayıs'ında ömrünün sonuna dek yaşayacağı Londra'ya yerleşti. Böylece, Marx'ın çeşitli zorluklar, parasızlık ve çocuklarının ölümü gibi büyük acılara rağmen hummalı çalışmalarını dirençle sürdüreceği yıllar başlamış oldu.

Büyük düşünür ve devrimci Marx

Marx kendi döneminin en önde gelen çok derin bilgili bir düşünürüdür. İlgili alanı muhtelif bilim dallarından edebiyata uzanan Marx, bildiği çeşitli Avrupa dillerine, çalışmalarının gerektirdiği anda Rusça ve Arapça öğrenmeyi de ekleyebilmiştir. Marx'ın dehası bir yana, buengin ilgi ve bilgi alanı kuşkusuz o zamanın koşullarının bir ürünüdür. Marx'ın antik Yunan edebiyatı için söylediği gibi, nasıl ki o zamanlar insanlığın bir daha geri gelmeyecek çocukluk çağıysa, Marx'ın yaşadığı dönem de muazzam bilgi birikimine sahip öncü aydın kişilerin yetiştiği bir çağdır. O dönemler insanlığın ileri yürüyüşünde görevini yerine getirmiş, bilim alanında diyelim Charles Darwin gibiler sivrilirken, işçi sınıfının dünya görüşünün oluşturulması bakımından da temelleri Marx ve Engels döşemiştir.

Marx ve Engels'in devrimci siyasete tutkuları, bilimin hemen her alanına ilgi duymalarını engellememiştir. Örneğin Marx, Darwin'in "Türlerin Kökeni" adlı büyük çalışmasının önemini ve değerini ilk kavrayanlardan olmuştur. Kitabı okuduktan sonra 19 Aralık 1860'da Engels'e, "Doğada gelişme düşüncesini ileri süren Darwinizm dünyanın değişmez olduğunu iddia eden metafizik düşünceye ağır bir darbe indirdi ve toplumsal gelişme hakkındaki bilimsel görüşlerin yayılması için zemin hazırladı" diye yazmıştır. Marx Darwin'in kitabını övmekle birlikte, birtakım sosyal-Darwinistlerin büyük bilginin keşfettiği biyolojik kanunları istismar etmelerini de asla affetmemiştir. Bu çevreler insanlığın daha iyi bir dünya yaratma mücadelesini beyhude gösterme amacıyla, biyolojik kanunları kapitalizmin toplumsal ilişkilerini açıklamak için kullanmışlardır. Ve Marx, işte bu yaklaşımlara karşı en sert mücadeleyi yürütmüştür. 15 Şubat 1869'da damadı Paul ve kızı Laura Lafargue'a yazdığı mektupta Marx, sosyal-Darwinistlerin bitkiler ve hayvanlar arasındaki varolma mücadelesini ve doğal seleksiyon düşüncesini "insan toplumunun canavarlıktan hiçbir zaman kurtulamayacağı" görüşünü savunmanın kanıtı olarak ele aldıklarına dikkat çekmiştir. Bu, Marx'ın da belirttiği üzere, Darwin gibi büyük bir bilginin teorisinin bayağılaştırılıp kasıtlı biçimde kullanılmasıdır. Marx'ın uyarıları, insanlıktan umudu kesmeye meyyal olup bu zararlı düşüncelerine gerekçe arayanlara yöneltilmiş önemli bir yanıttır.

Marx ve Engels dönemlerinin tüm büyük düşünürleri gibi, insanlığın birikiminin bileşenlerini oluşturan önemli sanat ve edebiyat yapıtlarına da derin bir ilgi duyuyorlardı. Fakat bu ilgi, dünya görüşleriyle uyumlu bir seçkiye da-

yanıyordu. Her ikisi de gerçekçiliğin bir edebiyat akımı ve sanatta bir metot olarak, yıllar içinde yaratılan gelişimde erişilen en yüksek nokta olduğuna inanıyorlardı. Çünkü gerçekçi metot, artistik form içinde gerçekliğin en yerli, en tutarlı ve en derin yansımısını vermeyi mümkün kılmaktaydı. Kuşkusuz bu, gerçekliğin birebir kopya edilmesi anlamına gelmiyordu. Sanat ve edebiyatta gerçekçilik, olguların özüne nüfuz ederek onları artistik bakımdan genelleme ve onların tipik özelliklerini ortaya çıkartarak yeniden yaratma metoduuydu. İşte Marx ve Engels'in, Shakespeare, Dickens, Cervantes, Goethe, Balzac ve Puşkin'in eserlerinde beğendikleri nitelik buydu.

Marx'ın bilim, dil ve sanat alanındaki eşsiz ilgi ve bilgisine rağmen yaşamını biçimlendiren asıl nokta asla gözden kaçırılmamalıdır. Bu, günümüzün çokbilmiş bireyci aydınlarının tam tersine, onun toplumcu-devrimci mücadeleden yana severek ve tüm yüreğiyle yaptığı bilinçli tercihtir. Bu gerçeklik, günümüz işçi sınıfı devrimcileri için son derece önemlidir. Çünkü Marx'ın devrimci, mücadeleci ve örgütçü özelliklerini yok saymaya çalışarak, onu yalnızca önemli bir düşünür olarak yansıtmak isteyen araştırmacıların sayısı dün olduğu gibi bugün de az değildir. Oysa Marx, hummalı teorik çalışmalarının yanı sıra, devrimci işçi mücadelesinin örgütlenme çalışmaları için de nice ter akıtmıştır. Onun Engels'le birlikte, işçi sınıfının devrimci mücadelesinin örgütlenmesi için Komünist Birlik döneminden başlayıp Birinci Enternasyonal dönemine uzanan paha biçilmez katkıları unutulamaz. Bu katkılar işçi sınıfının devrimci mücadelesinin kazanımları olarak hafızalara ve devrimci tarihe kazanmıştır. Marx ve Engels, devrimci teorinin inşası için olduğu gibi, proletaryanın devrimci örgütlülüğünün güçlenmesi amacıyla da her türlü fedakârlığa gönülden katlanan mücadele insanlarıdır.

Benliğinde bir araya getirdiği göz kamaştıran tüm parlak özelliklerine rağmen, Marx devrimci mücadelenin getirdiği zorlukları, yoksulluğu, sürgünleri yüce gönlüyle karşılayarak doğru bildiği yoldan asla şaşmamış bir önderdir. Engels, onun tüm yazılarında esas kaygısının işçi sınıfına lâıyk olmak olduğunu belirtir. Ve unutulmamalı ki bu kaygıyı duyan kişi, dünya üzerinden gelmiş geçmiş en büyük düşünürlerden biri olan Marx'tır. Bir Amerikan gazetecisi olan sosyalist John Swinton'un Eylül 1880'de The Sun gazetesinde çıkan yazısı, gerekli dostlukla gerekli eleştiriyi benliğinde sentezleyen Marx hakkında dile getirilmiş önemli bir gözlemdir. 1880 yazında Marx'la konuşan Swinton'un Marx hakkındaki izlenimine dair gazetede yer alan satırları şöy-

ledir: “Diyalogu öylesine serbest, öylesine yaratıcı, öylesine öğretici, öylesine içtendi ki alaycı iğnelemeleri, mizahi pırıltılarıyla ve sporcu neşesiyle bana Sokrates’i hatırlattı.”

Marx bir teorisyen olarak sahip olduğu üstünlüğü, işçi sınıfının devrimci mücadelesi açısından bütünleyen olmazsa olmaz bir meziyete de sahipti. O, Avrupa’nın reformist sosyalistlerinde görülen gösteri ve ün düşkünlüğünün tamamen uzağında, mücadeleye adanmış bir önderdi. Marx’ın görüşlerine katılmayan düzen yanlısı aydınlar onu katı ve alaycı bulurlarken, işçiler onu sağlam bir dost, etkileyici bir yoldaş olarak değerlendiriyorlardı. Emektar bir işçi sınıfı savaşıcısı olan terzi Lessner, Komünist Birlik kongresinde Marx’ı görüp dinledikten sonra, “kendisini yönetecek böyle önderleri olduktan sonra işçi sınıfının mücadeleyi kazanmaması olanaksızdır” demişti.

Marx koşullar her ne olursa olsun, ister devrimci isyan günleri yaşansın ister en karanlık gericilik döneminden geçilsin, hedefe kilitlenmiş bir büyük devrimciydi. Onun değişmeyen amacı, proletaryanın tarihsel görevini yerine getirmesine hizmet etmek ve bıkip usanmadan proletaryayı bunun için mücadeleye çağırmaktı. Marx’ın devrimci dalganın geri çekildiği gericilik dönemi boyunca örgütsel açıdan başlıca uğraşı, Komünist Birlik’in mücadelesi içinde öne çıkan proleter devrimci kadroları pekiştirmek ve gericilik döneminin durgun günlerinden kadroların bilgilerini arttırmak için yararlanmaktı. O günlere tanık olanlar, zihni ufuklarını genişletmeleri, sağlam birer devrimci olmaları, yaşanan dönemin güçlüklerinin üstesinden gelme hünerini kazanmaları ve devrim davasının zaferine inançlı olmaları için, Marx’ın yoldaşlarını her fırsatta cesaretlendirdiğini dile getirmişlerdi. Marx ile ilgili anılarında Liebknecht şöyle yazıyordu: “Çalışın! Çalışın! Ondan sürekli olarak duyduğumuz ve o müthiş beyninin ve kendisinin sürekli çalışmasıyla örneklerini sunduğu başlıca öğüt buydu.” Marx mücadele ateşiyle yanan yoldaşlarına karşı ne denli yardımsever ve anlayışlıysa, gericilik döneminin zorluklarına katlanamayıp burjuva düzene teslim olan, kaypaklaşan, dönekleşen Komünist Birlik unsurlarına karşı da o denli öfkeliydi. Marx’ın işçi sınıfına ihanet edenlerle ilişkisini kesmekte zerrece duraksamadığı bilinirdi.

Onun çalışmaları sayesinde insanlık tarihinin çeşitli gizleri çözümlenebildi ve böylece tarih idealist felsefenin esaretinden kurtarıldı; gerçek temelleri, yani üretici güçler ve üretim ilişkileri diyalektiği bağlamında ele alınabildi. Nitekim Engels, tarihsel materyalizmin ve bilimsel komünizmin inşasında

tain edici rolü oynayanın Marx olduğunu her fırsatta dile getirecekti. “Marx bizim hepimizi aşıyordu; Marx hepimizden daha uzağı, daha geniş ve daha çabuk görüyordu. Marx bir deha idi; biz ötekiler ise olsa olsa yetenekli kişiler. O olmasaydı, teori bugün bulunduğu yerden çok gerilerde olurdu. Dolayısıyla teori haklı olarak onun adını taşıyor” diyordu Engels.

İnsanlığı kucaklayan Marx

İşçi sınıfının mücadelesi açısından paha biçilmez değeri bir yana, genel anlamda dünya üzerinde bıraktığı muazzam etkisiyle de insanlık tarihi içinde seçkin bir örnektir Karl Marx. Fakat diğer yandan, o tam da olması gerektiği gibi, her şeyden önce ve her şeyin ötesinde canıyla, kanıyla, duygularıyla ve kendi samimi ifadeleriyle bir insandır. Nitekim Marx’ın sevgili kızı Jenny’nin (aile içindeki lâkabıyla Jennychen) şiir albümüne yazdığı sözler, onun insanlığı kucaklayan ve kendini diğer insanların üstünde görmeyen olgun ve geniş ufkunu sergilemesi bakımından öğreticidir: “İnsana özgü olan hiçbir şey bana yabancı değildir!”

Marx’ın, tüm ömrünü birlikte geçirdiği eşi Jenny ile ilişkisi de onun yoğun bir sevgiyi üretebilen coşkulu yüreği hakkında paha biçilmez bir fikir verir bize. Marx, daha çocukluk döneminden tanıdığı ve gençlik döneminde âşık olduğu Jenny için dostu Rug’e’ye şöyle yazmıştır: “En ufak bir romantizme kapılmaksızın seni temin ederim ki, tepeden tırnağa hem de en ciddi bir şekilde âşığım.” Soylu sınıftan gelmesine rağmen her türlü ayrıcalığı tepmesini bilen ve Marx’ın yanında mücadele yolunu seçen Jenny de bu satırları fazlasıyla hak eden yüce gönüllü bir kadındır. Dostları her fırsatta, Marx’ın Jenny’de kendisini seven bir eş ve kendini yürekten adayan bir yardımcı bulunduğunu belirtmişlerdir. Yaratıcı planlarını ve en derin düşüncelerini Jenny ile paylaşmanın, Marx için hem vazgeçilmez bir ihtiyaç hem de derin bir mutluluk kaynağı olduğu anlatılır. Jenny’yi tanıyanlar, onun eşsiz bir edebi zevke sahip olduğunu, Marx’ın onun eleştirci gözlemlerine ve önerilerine büyük bir önem verdiğini, bu nedenle de Marx’ın yazılarını ilk okuyanın hep Jenny olduğunu vurgulamışlardır.

İnsanlığın kültürel birikimine ve işçi sınıfının devrimci hazinesine tüm varlığını akıtan Marx’ın, bu değerli çabayı hangi koşullarda gerçekleştirdiği de asla unutulmamalıdır. İşte bir örnek: Marx’ın Komünist Birlik çalışmaları dönemi, gece gündüz dur durak bilmeksizin koşturduğu yoğun bir dönem ol-

muştı. Jenny o dönemi bir arkadaşına tasvir ederken, “evimizde eksiksiz bir büro kurulmuş durumda” diyor ve şöyle devam ediyordu: “İki-üç kişi yazıyor, bazıları ayak işlerine koşturuyor, bazıları yazarları yaşamaya ve dünyaya bu korkunç rezaletin gerçek sorumlusunu kanıtlamaya devam edebilsin diye kuruşları bir araya getirmeye çalışıyor. Ve bütün bunların arasında üç keyifli çocuğum şarkı söyleyip ıslık çalarken, genellikle babaları tarafından azarlanıyor. Ama ne kargaşa!”

Marx’ın gelecek kuşaklara miras bıraktığı devrimci çalışmalarını anarken, bizlere pek çok konuda ufuk açan Marx-Engels yazışmalarına değinmeden geçmek olmaz. Yolumuzu aydınlatan bu iki büyük devrimcinin, yaşamları boyunca birbirlerine yazdıkları mektup külliyyatından neticede üç binden fazlası bulunabilmiştir. Bu mektuplardan 265 tanesi İngilizce olarak ilk kez 1955 yılında Moskova’da “Selected Correspondance” (Seçme Yazışmalar) başlığıyla yayınlanmıştır. Marx ve Engels yazışmaları için, onların yaşamının ve ortak mücadelelerinin takvimi gibidir denilir. Yazışmaların en önemli ve değerli yanı, iki büyük düşünür ve devrimci önderin yaratıcı birlikteliklerini yansıtmasıdır.

Lenin 1913 yılında Marx-Engels yazışmaları hakkında yazdığı makalede, yazışmaların bilimsel ve politik değerinin hesaba sığmaz büyüklükte olduğunu vurgular. Bütün dünyadaki işçi sınıfı hareketi tarihinin, en önemli kavşaklarıyla, en çetin noktalarıyla okurun gözleri önüne çarpıcı bir tablo halinde serildiğini belirtir. “Yazışmaların bütünüünün odak noktasını eğer tek bir sözcükle tanımlamak gerekirse; burada ifade edilen ve tartışılan düşüncelerin merkez noktası için kullanılacak sözcük, diyalektik sözcüğü olur” der. Bu yazışmalardan seçilip yayınlanan örnekler, hem kitaplarda yer almayan detaylarıyla onların düşüncelerinin oluşumunu gözler önüne serer hem de onların engin boyutlu insanî yönleri hakkında bizlere fikir verir.

Örneğin Marx, W. Blos’a yazdığı mektupta (10 Kasım 1877) yoldaşı Engels’i de katarak “Bizler, her ikimiz de, tanınmışlığa zerrece önem vermeyiz” diye belirtir. Marx’ın mektupları, onun çeşitli incelemeleri boyunca kritik bazı hususlarda yaptığı ilk açıklamaları ve keşifleri ortaya koyması bakımından da büyük önem taşır. Örneğin, J. Weydemeyer’e yazdığı 5 Mart 1852 tarihli mektubunda, kendisinden önce gelen tarihçilerin modern toplumda sınıfların varlığını ve bunlar arasındaki mücadeleyi keşfettiklerini belirtir. Kendisinin yeni olarak ortaya koyduğu hususlar ise, bu mücadelenin zorunlu olarak

proletarya diktatörlüğüne varacağı ve bu diktatörlüğün yalnızca tüm sınıfların ortadan kalkmasına ve sınıfsız bir topluma geçişten ibaret olacağı perspektifidir.

Marx'ın burjuva iktisadının eleştirisi amacıyla daha gençlik döneminde giriştiği ekonomi çalışmaları, farklı üretim tarzlarının sırlarının araştırılması ve kapitalizmin çeşitli yönlerden analiziyle, yıllar boyu akacak bir nehre dönüşmüştür. Bu zorlu yıllar boyunca, yaşam ona ve ailesine yoksulluk, hastalıklar ve çocukların ölümleriyle gelen acıları tattırmıştır. Yoksulluk ve çocuklara musallat olan hastalıklar nedeniyle Marx ailesinin verdiği kayıplar büyüktür ve yedi çocuktan neticede yalnızca üç kız (Laura, Jenny ve Eleanor) hayatta kalabilmiştir. Engels'in imdada yetişecek gücünün olduğu dönemler dışında Marx'ların çektiği yoksulluk o boyuttadır ki, örneğin Marx bir bebek kızının defnedileceği günü, onun cenazesini kaldırmak için gereken parayı aramakla geçirmiştir. Engels ve Marx arasındaki yoldaşlık ilişkisi ve sevgisi o kadar derindir ki, her an sözlere dökülmesine gerek olmasa da en zor anlarda duygular kaçınılmaz olarak yürekte taşıp ifadesini bulur. Marx 8 yaşındaki sevgili oğlu Edgar kollarında öldüğü gün Engels'e şu satırları yazar: "Bu korkunç anda dostluğunun bize ne kadar yardımcı olduğunu hiçbir zaman unutmayaacağım." Cenaze töreninden sonra yazdığı mektupta (12 Nisan 1855) ise, "Şu son birkaç günkü korkunç anlarda senin ve dostluğunun sayesinde ve dünyada daha birlikte yapabileceğimiz şeyler olacağı umuduyla ayakta durabildim" demektedir.

Yoksulluk içinde üretilen zenginlik

Çekilen yoksulluk ve acılar, Marx'ın yüreği alabildiğine zengin, soylu ve bilgili eşi Jenny'nin satırlarına da en çarpıcı ifadeleriyle yansımıştır. Jenny, 20 Mayıs 1850'de Weydemeyer'e yazdığı bir mektupta kederini dile getirir: "Paramız olmadığı için iki icra memuru geldi ve elimde kalan birkaç şeyi, yatakları, ipek örtüleri, elbiseleri, her şeyi hatta çocukların en güzel oyuncaklarını bile onlar orada gözyaşları dökerken alıp götürdüler. ... Ve ben orada çıplak döşemenin üzerinde titreyip duran çocuklarım ve ağrıyan göğsümle kalakaldım." Tüm bu zor anlarda evde çalışkanlığı ve dirayetiyle herkesi toparlamaya çalışan Helen Demuth (aile içindeki lâkabıyla Lenchen) olmasa durum daha da feci olacaktır. Yaşamın zorlukları, temel direk Helen'i de içeren devrimci Marx ailesinin başında dolanıp durur ama onlar mücadeleye karşı sorum-

luluklarından hiçbir zaman geri adım atmazlar. Fakat devrimci mücadeleyi yoksulluğun ortasında ve çocukların bindirdiği sorumluluklarla birlikte sürdürmenin ne denli güç bir iş olduğu da açıktır. Nitekim Marx, Paul Lafargue'a yazdığı bir mektupta "Biliyorsun ki neyim var neyim yoksa bunları devrimci savaşlar için feda ettim. Aynı işe yeniden başlayacak olsam gene aynı şekilde davranırdım" diyecek ve ardından da "fakat evlenmezdim" diye ekleyecektir.

Çeşitli örneklerin gözler önüne serdiği üzere, yaşam koşulları Marx'ın sağlık sistemini harap etmiştir. 22 Şubat 1858'de F. Lassalle'a yazdığı mektup, henüz 40 yaşında olan Marx'ın devasa çalışmalarını hangi koşullar altında sürdürdüğünü açıklar: "Ben zamanımın efendisi değil, onun kölesiyim. Bana yalnızca gecelerim kalıyor ve çoğu zaman da yinelenen karaciğer ağrıları, gece çalışmalarına engel oluyor." Tüm zorluklara ve sık sık gelen hastalık krizlerine karşın, Marx ve ailesinin ziyaretçilerine armağan ettikleri güler yüz, lülük ve zengin sohbetler, onlardan geriye kalan anılar arasında başköşeye oturmaktadır. Marx'ın eşi ve çocuklarıyla birlikte oluşturduğu yaşamın manevi zenginliği öylesine derindir ki, onca maddi sıkıntıya rağmen Marx'ın evi dostları için hep bir çekim merkezi olmuştur.

Paris döneminde Marx'ın evi, ailenin yakın dostu şair Heine için sıcak ve düşmanca saldırılardan korunacak bir yuvadır. Belçika döneminde Marx'ın evi, Alman sosyalistlerinin, Fransız, Polonyalı, Rus vb. devrimcilerin verimli siyasal tartışmalar yürüttüğü sevimli bir uğrak yeridir. Uluslararası İşçi Birliği'nin (Birinci Enternasyonal) mücadelesi döneminde çeşitli çalışmalar nedeniyle Marx'ı evinde ziyaret eden işçiler, entelektüel bir baba, soylu bir anne ve güler yüzlü kızlardan oluşan aile üyelerinin kendilerini sıcak ve dostça karşıladıklarını hiç unutmamışlardır. Kendisi sürekli sefalet çekmesine karşın, Marx'ın yoldaşlarının mali sorunlarına çare bulmak için koşturmasını ve açlık günlerinde bir lokma ekmeğini onlarla paylaşmasını hatırlayanlar çoktur.

Çocuklar ve hastalıklar arasında inanılmaz bir tempoyla çalışan Marx'ın yaşamı, yoldaşı Engels'in olanak yaratıp ona yardımcı olabildiği dönemler dışında, gerçekten de genelde çok büyük maddi sıkıntılar içinde geçmişti. Dönemin diğer aydınları gibi yaşamını kalemiyle kazanan Marx, ailesini sarsan büyük maddi çöküntünün artık dayanılmaz hale gelmesi nedeniyle, 1863 yılı Ocak ayında kendisine bir demiryolu şirketinde iş aramaya bile koyulmuştu. Bir terslik nedeniyle bu iş olmazken, Marx'ın ailesinden kalan bir miktar

miras imdada yetişmişti. Daha önemlisi, 1864 yılında ölen yoldaşı Wilhelm Wolff'un Marx'a bırakmış olduğu miras sayesinde borçlar kapatılabilmiş ve Marx, Jenny ve çocuklar daha iyi bir eve taşınarak biraz rahat nefes almayaya başlayabilmışlerdi. Daha sonra tükenen parayla birlikte yeniden geri gelen maddi zorluklar, bu kez de çeşitli fedakârlıklarla maddi imkân yaratan Engels'in imdada koşmasıyla atlatılabilmışti.

Marx unutulmayacak

Zorlu yıllar boyunca inançla ve inatla sürdürülen çalışmalar, Marx'ın yorulan ve hastalanan bedeninin artık beynine eskisi gibi itaat etmemesiyle sekteye uğramaya başlamışti. Özellikle 1873 yılından itibaren Marx iyice bozulan sağlığı nedeniyle ciddi bir fiziki çöküş yaşadı ve tedavi görmeye mecbur kaldı. Artık aylar boyunca çalışmadığı dönemler oluyordu. Sosyalist mücadeleye ilişkin gündelik işleri Engels'e ve yakınlarına devreden Marx, uzun yıllara dayanan deneyim ve birikimiyle siyasi mücadelede danışmanlık görevini üstlenmeye başlamışti. Ancak büyük eseri Kapital'i bitirebilme arzusu içinde kıvranan Marx, doktorların tüm uyarılarına rağmen, biraz iyileşir iyileşmez çalışmasına koyuluyordu. Yine de eserini bitiremeyeceğinin bilincinde olmak ona bir işkence gibi geliyor ve "çalışmamak ölüm cezasına denktir" diye yakınıyordu.

1881 yılında Marx ailesi acı bir durumla yüz yüze geldi. Jenny yakalandığı kanser hastalığı nedeniyle o yılın sonbaharından sonra gittikçe kötüleşti ve nihayetinde tam anlamıyla yatağa düştü. Aynı dönemde doktorlar Marx'ın da bozulan sağlığı nedeniyle hayatından endişe etmeye başlamışlardı. Marx'ın küçük kızı Eleanor, o döneme ilişkin hatırladığı çarpıcı görüntüyü şu şekilde tasvir ediyordu: "Kendisini annemin yatağının yanına gidebilecek kadar güçlü hissettiği sabahı hiçbir zaman unutmayacağım. Bir arada oldukları zaman yeniden gençleşiyorlardı; sanki birisi yaşlı çökmüş bir adam, öteki de ölmekte olup birbirlerinden sonsuzluğa kadar ayrılacak olan yaşlı değil, genç bir kadınla ona aşık olan bir delikanlı gibiydiler." Ne yazık ki Jenny Marx 2 Aralık 1881'de yaşama gözlerini kapadı ve bu Marx için öldürücü bir darbe oldu.

Jenny, Marx'ın yalnızca hayat arkadaşı değil onun vefalı sekreteri ve dertlerinin en yakın ortağı, yoldaşıydı. Jenny o dönemler için çok önemli bir vasıf olan iyi bir el yazısına sahipti, Marx'ın hiyeroglif gibi yazısını çözmekte usataydı ve onun hasta olduğu dönemlerde yazışmalarını yürüten yardımcısıydı.

Anlaşılaçağı üzere Marx'ın kaybı çok derindi ama ne yazık ki Marx, Jenny'nin cenaze törenine bile katılamayacak denli hastaydı. O nedenle görevi Engels devralmış ve törende anma konuşmasını o yapmıştı. Engels, Jenny'nin ardından Marx'ın da çok fazla yaşayamayacağını tahmin edip, onu lâkabıyla anarak “Mağribi de öldü” diyecekti.

Jenny'nin ölümüyle gelen derin kederin ardından, Marx 1883 kışında kendini biraz toparlayabilmek için Londra dışında Wight adasına dinlenmeye gitmişti. Orada, henüz kırk yaşına varmamış olan sevgili kızı Jennychen'in 12 Ocak günü gelen ölüm haberiyle nihai darbeyi almış oldu. Kızının cenaze törenine katılmak üzere Londra'ya çökmüş vaziyette dönen Marx için Engels'in dudaklarından, “Londra'ya ölmek için gidiyor” sözleri dökülmüştü. Evet, bu kayıpların ardından Marx çok fazla yaşamadı. İnsanlık tarihinde yarattığı muazzam etkiyle anılacak olan bu büyük devrimci, 14 Mart 1883 günü Londra'daki evinde koltuğunda uyurken yaşama veda etti. O günün görünürde daha önceki günlerden hiçbir farkı yoktu. Engels, yoldaşının Wight adasından dönüşünün ardından her öğleden sonra onu evinde ziyaret edip yoklamayı adet edindiği üzere eve varmıştı. Emektar Helen Demuth onu kapıda karşılamış ve Marx'ın öğle yemeğinden sonra oturduğu çalışma masasında bilincini kaybettiğini söylemişti. Engels odaya girdiğinde sevgili yoldaşı Marx artık nefes almıyordu. Büyük fırtınalar, mücadeleler ve zorluklar arasında bilgece üretilen bir yaşam sevinciyle nefes alıp veren koca Marx, uykusunda huzur içinde dünyaya veda etmişti.

Engels, Marx'ın ölümünü dünyaya şu sözlerle duyuracaktı: “14 Mart günü, öğleden sonra üçe çeyrek kala, yaşayan düşünürlerin en büyüğü artık düşünmez oldu.” Amerika'daki bir yoldaşına yazdığı mektupta ise, “insanlık bir önderinden yoksun kaldı” diyerek kaybın büyüklüğünü dile getirecekti. Yoldaşlarının düzenlediği cenaze töreni, debdebeli cenaze törenlerinden hiç hoşlanmayan Marx'ın istediği gibi çok mütevazı oldu. Sevenleri, yakınları ve mücadele yoldaşları Marx'ı sonsuzluğa uğurlarlarken, sevgili yoldaşı Engels'in onun için söylediği gibi, “Her şeyin ötesinde bir devrimciydi. Hayattaki amacı, kapitalist toplumun ve onun getirdiği devlet kurumlarının ortadan kaldırılmasına yardımcı olmak, modern proletaryanın özgürleşmesine katkı sağlamaktı”.

Londra'da Highgate mezarlığına gömülen Marx'ın başucuna yoldaşlarının diktirdiği mezar taşının üst bölümüne Komünist Manifesto'nun ünlü cüm-

lesi yazıldı: “Bütün Ülkelerin İşçileri Birleşin!” Mezar taşının alt bölümüne 11. Tez’den alınarak yazılan sözler ise, dünyayı değiştirmeye girişen büyük devrimci Marx’ın işçi sınıfına vasiyeti mahiyetindeydi: “Filozoflar dünyayı yalnızca yorumlamakla yetindiler, oysa aslanan onu değiştirmektedir!”

Marx’ın ölümünden sonra Engels devasa görevlerin karşısında tek başına kalmıştı. Engels, derin kültürü ve bilgisine, inanılmaz çalışkanlığına rağmen tarihin ilerde kendileri hakkında yanlış bir değerlendirme yapmaması için Marx’ın katkısını şu sözlerle değerlendirecekti: “Burada kişisel bir açıklama yapmama izin verilsin. Son zamanlarda birkaç kez bu teorinin hazırlanışındaki payım ima edildi. Onun için bu noktayı aydınlatacak birkaç söz söylemekten kendimi alıkoyamıyorum. Marx ile kırk yıllık işbirliğim sırasında ve ondan önce teorinin hazırlanışında olduğu kadar özellikle geliştirilmesinde de benim belli bir kişisel payım olduğunu yadsıyamam. Ama özellikle iktisat ve tarih alanında yön verici temel düşüncelerin büyük çoğunluğu ve özellikle de bu düşüncelerin kesin ifadelendirilişleri Marx’ın işidir. Benim teoriye katkım olan birkaç özel kol dışında, Marx bensez de gerçekleştirebilirdi. Ama Marx’ın yaptığını ben yapamazdım.”

Marx’ın ölümünü takiben dünyanın dört bir yanından, çeşitli işçi sınıfı önderlerinden ve sosyalist sıra neferlerinden Londra’ya, Marx’a karşı sevgilerini ve onun kaybindan duydukları derin üzüntüyü dile getiren mektuplar aktı durdu. Bunların hepsi de Marx’ın eşsiz düşüncelerinin ölümsüzlüğüne ve hayatını adadığı mücadelenin zaferine olan güvenlerini ifade ediyordu. Kaybın ne denli derin olduğunu en çarpıcı şekilde Engels dile getirdi: “İnsan soyunun boyu bir baş kadar, hem de zamanımızın en büyük başı kadar kısaldı artık.” Taziye mesajı gönderenler arasında Amerika’da yaşayan eski Chartist Hamey de vardı ve Eleanor Marx’a şöyle yazmıştı: “Onun adı ve öğrettikleri insanlar yeryüzünde var oldukça sonsuzluğa kadar yaşayacak. Onun dehası bir güneş gibi bütün halkların üzerine ışık saçacak ve yeryüzünde hiçbir şey bunu engelleyemeyecek.” Ve burjuvazinin yeryüzünden Marx’ın devrimci izini silme çabalarına inat, öyle de oldu. Marx yaşayan fikirleri ve işçi sınıfının devrimci mücadelesi için yaktığı sönmeyen ışıyla bizimle beraber. Ne mutlu bizlere ki: Bu dünyaya Marx geldi! Ülkenin ve dünyanın, baskıcı rejimlerin karanlığına büründüğü bu tarih kesitinde, gezegenimiz üzerindeki tüm devrimcilerin aydınlığa çıkabilmek için onun yol göstericiliğine ihtiyacı var.

İlk eserler

Marx Almanya'da yaşadığı gençlik döneminde toplumsal sorunlarla ciddi şekilde ilgilenmeye başlamıştı. Nitekim yazarlığını yaptığı Alman “Rheinische Zeitung” gazetesinde 1842 yılında yayınlanan “Orman Suçluları Kanunu Üzerindeki Gelişmeler” başlıklı makalesi bunun somut bir örneği olmuş ve dikkat çekmişti. Moselle köylülerinin iktisadi sorunlarının kaynağını araştıran bu makale, onun daha gençecik bir insanken seçimini tereddütsüz biçimde toplumsal mücadeleden yana yaptığını ortaya koyuyordu. Onun anlayışı, dönemin bazı aydınlarının sergilediği cinsten sınıflar üstü genel geçer bir ilericilik ve demokratlık değildi. O açıkça yoksulların, siyasal ve toplumsal haklardan yoksun işçi-emekçi kitlelerin çıkarlarını savunmak üzere yola koyulmuştu ve demokrasi anlayışı da daha o günlerden itibaren bu kitlelerin çıkarlarını savunma doğrultusunda biçimlenmeye başlamıştı.

Marx 1843 yılından başlayarak ekonomi politik ve felsefe irdelemelerini derinleştirmeye koyuldu ve burjuva toplumun ona özgü mülkiyet ilişkileriyle açıklanması gereğine yoğunlaştı. 1843 yılında “Hegel’in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi” bağlamında kaleme aldığı elyazmalarının konusu buydu. Bunlar henüz Marx’ın gençlik dönemine ait çalışmalar olsa da, devlet ile sivil toplum arasındaki ilişkilere Hegel’in bile başaramadığı bir doğruluk ve doyuruculukta bilimsel açıklama getirme çabasını yansıtıyorlardı. 1844 yılı Nisan-Ağustos döneminde yürüttüğü çalışmalar boyunca aldığı notlarla doldurduğu yeni defterler ise, onun yıllar içinde olgunlaştıracağı değerlendirmelerinin temelini döşedi. Önemli bir bölümü kaybolmuş olan bu defterler, ölümünden çok sonra düzenlenip (1932 yılında) **1844 Elyazmaları (Ekonomi Politik ve Felsefe)** adıyla Marx’ın eserleri arasında yerini alabildi. Marx’ın yoğun felsefe çalışmaları bağlamında kaleme aldığı bu notların içeriği çok zengindi. Üç ayı elyazmasından oluşan bu önemli çalışma, burjuva iktisadın başlıca değerlendirmelerinin eleştirisinden Hegel’in hukuk felsefesinin eleştirisine dek geniş bir alanı kapsamaktaydı.

Elyazmalarında ütopyacı sosyalizmin çeşitli akımlarını ve küçük-burjuvazinin komünizm anlayışının çarpıklığını eleştirdi Marx. Küçük-burjuva devrimciliği nesnellikten kopuk ve bilimsel temellere oturmayan sözde eşitlikçi görüşlere sahipti ve bu gerçeklik aslında günümüzde de değişmedi. Oysa toplumu komünizme taşıyacak olan nesnel koşullar ancak kapitalizm içinde olgunlaşıyordu ve özel mülkiyeti kaldırmak için sözde eşitliği savunan

küçük-burjuva safsatalara değil, gerçek bir komünist eyleme ihtiyaç vardı. Elyazmalarının en önemli yönlerinden biri de, Hegel'in yabancılaşma konusundaki idealist yaklaşımını eleştirmesi ve yabancılaşma olgusunu kapitalizmin nesnel çelişkilerinden hareketle açıklamasıydı. Marx'ın çözümlediği "yabancılaşmış emek" konusu, onun Hegel diyalektiğinden kopuşuydu ve materyalist diyalektiğin inşası yolunda atılmış son derece önemli bir adımdı.

Marx, daha gençlik döneminden başlayarak, gerçeklikten kopuk felsefi sistemlerden duyduğu hoşnutsuzluğu her vesileyle ifade etmişti. Kendisini gerçek hayatta işleyen süreçleri anlamayı ve açıklamayı mümkün kılacak materyalist dünya görüşünü inşa etmeye adanmıştı. Nitekim o dönemlerde Marx'ın kaleminden dökülen dizeler bu gerçekliği yansıtır: "Mavi bir göktü seyrettikleri/ Sığınacak ülke arayan Kant ve Fichte'nin/ Oysa ben ne gördümse sokaklarda/ Hep onu anlamak istedim/ Yanılmadan, aldanmadan." Marx'ın idealist felsefe eleştirilerinin olgunlaşması, onun Hegelci görüşleri yere sermesiyle ürününü verdi. Bu bağlamda en önemli örneklerden biri, idealist Hegel'in devleti yücelttiğinin ortaya konmasıydı. Devletçilikle toplumculuğun asla aynı şey olmadığını altını çizen Marx, böylece günümüzde de çokça çarpıtılan bir konuya açıklık getirmiş oluyordu. Kapitalist toplumda emekçi sınıfların sorunları devlet korumacılığına sığınarak çözümlenemezdi, bu zararlı eğilim burjuva devletin güçlendirilmesinden başka bir şeye hizmet etmiş olmazdı. Savunulması gereken hedef, işçi sınıfının öncülüğünde toplumsal devrimci bir mücadelenin yürütülmesi ve bu sayede toplumsal dönüşümün sağlanmasıydı.

Marx gibi Engels de, işçi sınıfını toplumsal dönüşümü sağlayacak yegâne sınıf olarak gördü. Vardıkları sonuçlar ve taktik planları çakıştığında, Marx ve Engels bundan büyük keyif alıyor ve bu temelde dostluk ve yoldaşlıkları pekişiyordu. Aralarındaki devrimci fikir birliğinden duydukları haz, çeşitli konularda ortak çalışmalar yürütmelerinin zeminini döşedi. Bu düşünce ve inanç birliğinin somut ifadesi ortaklaşa yazılmış ürünler oldu. Onların adını birlikte taşıyan ilk eser olan ve önemli pek çok bölümünü Marx'ın kaleme aldığı **Kutsal Aile (Eleştirel Eleştirinin Eleştirisi)** 1845 yılı Şubat sonlarında yayınlandı. Engels kitap eline geçtikten bir süre sonra Marx'a yazdığı mektubunda (17 Mart 1845), bunun benzersiz bir kitap olduğunu ve Marx'ın Yahudi sorunu ve gizemler konusundaki önemli eleştirilerinin çok etki yaratacağını belirtiyordu.

Marx ve Engels Kutsal Aile kitabını, idealist felsefenin çıkmaz sokaklarında dolanan Genç Hegelcilerin sözde eleştirilerini eleştirmek amacıyla kaleme almıştılar. Bruno ve Edgar Bauer kardeşler, 1840'ların Almanyasında ünlenmiş Genç Hegelci yazarlardı. Onlar Hegel'i eleştiren ve "eleştirel eleştiri" diye adlandırılan bir ekol oluşturmuşlardı. Bauer kardeşlerin eleştirisi aslında Hegel'in görüşlerini karikatürize ediyor, onun diyalektiğini solduruyor ve neticede Hegelci felsefeyi yoksullaştırmış oluyordu. Marx ve Engels'in dikkat çektiği üzere, "eleştirel eleştiri" akımı ile kurgusal felsefe doruk noktasına erişmişti. Örneğin Bruno Bauer, Fransız devriminin başarısızlığını gerçek dünyada (nesnel koşulların elverişsizliği ya da devrimcilerin yetersizlikleri, hatalı pratikleri vb.) arayacak yerde, devrime ilişkin fikirlerin başarısızlığına yüklüyordu. Bu değerlendirme tarzı tam anlamıyla gerçekler dünyasından uzaklaşmaktı. Eylemin belirleyici gücünü göz ardı edip, kurgusal felsefenin sırça köşkünde fikirlere her şeye muktedir bir yaratıcı rolü atfetmekti. Oysa fikirler kendi başlarına hiçbir şey gerçekleştiremezlerdi. Fikirleri yaşama geçirmek için, ellerinde gerçek güç bulunan ve pratikte hedefe doğru harekete geçmiş insanlar gerekirdi. Fikirler ancak sınıfın gerçek çıkarlarını temsil ettikleri zaman karşı tarafı yenme gücüne sahip olabilirlerdi; aksi halde her zaman yenilmeye mahkûmdular.

B. Bauer, aslında halktan, kitleden nefret eden biriydi ve o nedenle de halkın özlemlerinin tipik bir yansıması olarak gördüğü sosyalizme karşı düşmanca bir tutum içindeydi. Kendi tutumunu haklı çıkarmak için de, tıpkı günümüz soytarlarının yaptığı gibi, tek tek işçilerin ya da işçi sınıfının verili andaki pasif durumunu kendi inançsızlığına gerekçe gösteriyordu. Buna dayanarak, bu insanlardan, bu kitleden, bu sınıftan bir hayır gelmeyeceğini ispata çalışıyordu. Marx bu budalaca yaklaşımla alay ederek dikkatleri gerçek olana çekti. Şöyle ki, sosyalizm hedefinin doğruluğu ve haklılığı işçilerin verili andaki durumuyla açıklanamazdı. Esas olan, şu ya da bu proleterin ya da hatta tüm proletaryanın o an için hangi bilinç düzeyinde olduğunu ve henüz kurtulmadığı yanılsamaları nedeniyle hangi yanlış siyasetleri benimsediğini bilmek değildi. Asıl olarak, proletaryanın kapitalizm altında nasıl bir sınıf olduğunu ve onun kendi nesnel varoluş koşulları nedeniyle neticede tarihsel olarak neyi yapmak zorunda kalacağını bilmek gerekiyordu.

Kutsal Aile, henüz gençlik dönemlerini sürdürüyor olmalarına karşın Marx ve Engels'in tarihsel materyalizm anlayışını olgunlaştırmaya çalıştıklarını or-

taya koydu. Engels'in onda birini yazdığı bu çalışma esasen Marx'ın yapıtı olarak değerlendirildi. Kutsal Aile yalnızca idealist felsefeye darbe indirmekle kalmadı, diyalektik materyalizmin de temellerini attı. Diyalektiğin temel kuralı olan zıtların birliği ve mücadelesi, kapitalist toplum özelinde açıklığa kavuşturuldu. Açık ki, burjuvaziyle proletarya arasındaki uzlaşmaz (antagonist) çelişkide tutucu yan burjuvazi iken, devrimci yan kapitalist toplumu yıkacak olan proletaryaydı.

Kutsal Aile idealist tarih anlayışını yere serdi ve tarihin kendi amaçları peşinde koşan insan faaliyetinden başka bir şey olmadığını ortaya koydu. Marx bu çalışmasında, 1844 Elyazmaları'na oranla materyalist çözümlemelerini daha da geliştirdi ve maddi üretimin insanlık tarihinin temeli olduğunu açıklığa kavuşturdu. Bu eserde, devlet ve sivil toplum arasındaki ilişki ve çeşitli üretim tarzlarını belirleyen altyapı ve üstyapı diyalektiği de ele alındı. Her farklı tarihsel dönem ya da farklı üretim tarzı, belirli bir ekonomik altyapıyla onun üzerinde yükselen siyasal üstyapının bileşkesinden oluşuyordu. Kutsal Aile, dönemin Alman basınında dikkate değer bir ilgi çekmişti. Burjuva basın bu kitabın sosyalist dünya görüşünün bir ifadesi olduğunu yazıyordu.

Kutsal Aile çalışmasından sonra Marx "Feuerbach Üzerine Tezler" in yazımına girişmişti. Engels ise "İngiltere'de Emekçi Sınıfların Durumu"nu yazmaya koyulmuştu. 1845 yılı Nisanında Marx'ın kaleme aldığı **Feurbach Üzerine Tezler** yayınlandı. Engels'in belirttiği üzere, bu tezler yeni bir dünya anlayışının dâhiyane tohumunun atıldığı bir belgeydi. Marx, gerçekliğin kavranması ve değiştirilmesi için devrimci pratiğin belirleyici bir role sahip olduğunu parlak ifadelerle ortaya koymuştu. Bu bağlamda en çarpıcı örneği oluşturan ünlü 11. Tez, artık gerekli olanın dünyayı yorumlamak değil fakat değiştirmek olduğunu ilan ediyordu. Marx'ın bu temelde derinleşen analizleri, Engels'le birlikte kaleme aldıkları ve "Alman İdeolojisi" adıyla bilinen metinlerde yansımaları bulacaktı. 1845 yılı sonunda ise Engels'in "İngiltere'de Emekçi Sınıfların Durumu" adlı hacimli kitabı yayınlandı. Marx bundan büyük bir gurur duyduğunu ve kitabı incelemenin kendisi için bir zevk kaynağı olduğunu belirtecekti.

Alman İdeolojisi

Marx ve Engels, kapitalizmi yıkacak proleter devrimci mücadelenin teorik temellerini atan iki ciltlik **Alman İdeolojisi**'ni Kasım 1845-Ağustos 1846 ara-

sında Brüksel’de birlikte kaleme aldılar. Bu yapıtın birinci cildi Hegel sonrası felsefi anlayışların eleştirisine yoğunlaşırken, ikinci cilt ise o dönem “haki-ki” sosyalizm adıyla anılan siyasi eğilimin eleştirisine ayrılmıştı. Birinci cilt tüm yapıtın belirleyici içeriğini ortaya koymaktaydı ve o nedenle de yapıtın asıl önemli bölümü olarak kabul gördü. Alman İdeolojisi, bilimsel komünizmin temelini oluşturan tarihsel materyalist dünya görüşünü çeşitli yönleriyle açıklığa kavuşturuyordu. Son derece yoğun ve son derece zengin içeriğiyle, geçmişten günümüze Marksizmin en önemli ve eskimeyen belgeleri arasında hak ettiği yeri aldı. Açıklığa kavuşturduğu hususlar Marksizmin kavranması bakımından günümüzde de o denli önem taşıyor ki, Alman İdeolojisi’nin en önemli bazı açılımları üzerinde durmak gerekiyor.

Bu önemli eserin önsözünde Marx ve Engels’in şu sözleri yer alıyordu: “İnsanlar, şimdiye kadar, kendileri hakkında, ne oldukları ya da ne olmaları gerektiği hakkında her zaman yanlış fikirlere sahip olmuşlardır. Sahip oldukları ilişkileri, Tanrı hakkındaki, normal insan hakkındaki vb. tasarımlarına uygun olarak düzenlemişlerdir. Kendi beyinlerinin ürünleri, onları yaratan beynin üstüne çıkmıştır. Yaratıcılar, kendi yarattıkları şeyler önünde secdeye varmışlardır.” İşte bu yanılsamalar dünyasını ancak gerçek bir mücadeleyle yıkmak gerekirken, Alman felsefeciler fikirlerin egemenliğine başkaldırmakla yanılsamaları yok edecekleri kuruntusuna kapıldılar. Marx ve Engels, kitabın birinci cildinin amacının, gerçekliğin gölgesine karşı yürütülen bu felsefi savaşın maskaralığını ortaya çıkarmak ve onu bütün saygınlığından yoksun bırakmak olduğunu belirtiyorlardı.

Alman İdeolojisi, idealist felsefenin sözde bilim adına ileri sürdüğü tüm dogmaları yere serdi ve materyalist tarih anlayışının hareket noktalarını ortaya koydu. İnsanların ilk tarihsel işi, bir başka deyişle insanları hayvanlardan ayıran ilk iş “düşünmeleri” değil, kendi geçim araçlarını üretmeleriydi. Bu, bütün insanlık tarihinin temel koşuluydu. İnsanlığın gelişimi de buradan hareketle açıklanabilirdi. Bir kez ilk ihtiyaç karşılandığında, bunun için üretilmiş alet kaçınılmazlıkla insanı yeni ihtiyaçlar noktasına ilerletiyordu. Ve her gün kendi öz yaşamlarını üreten insanlar başka insanlar yaratıyor, kendilerini de yeniden üretiyorlardı. İnsanın bilinci de, idealistlerin iddia ettiği gibi bir kut- sal ya da mutlak varlığın yansımından kaynaklanmıyordu. İnsanların varlığını belirleyen onların bilinci değil, tersine onların bilincini belirleyen onların toplumsal varlığıydı.

Dünden bugüne önemini zerrece yitirmeyen ve Marksist dünya görüşünün özünü mükemmel bir biçimde yansıtan bu eser, insanlık tarihindeki dönüştürücü çatışmaların bilimsel nedenini de açıklığa kavuşturdu. İnsanlık tarihinde büyük altüstlüklerle seyreden değişimlerin kökeninde, üretici güçlerle üretim ilişkileri arasındaki çelişkinin gelişen üretici güçler lehine aşılması mücadelesi yatıyordu. Materyalist tarih anlayışı, üretim tarzlarının değişmesinin nedenlerini açıklayarak gerçek yaşamın kavranabilmesi bakımından eşsiz bir temel oluşturdu. Üretici güçlerin ulaştığı gelişme düzeyi, en açık biçimde, işbölümünün ulaştığı gelişme derecesinden anlaşılabilirdi. Tarih boyunca üretici güçlerdeki her tarihsel gelişme, işbölümünde de yeni bir gelişmeye yol açmıştı. O nedenle, toplumsal işbölümünün gelişiminin incelenmesi insan toplumunun tarihsel gelişiminin kavranması bakımından büyük bir önem taşımaktaydı.

Önemli noktalardan biri de, insanlar doğruluğuna inanıp uğruna mücadeleye girişseler bile, fikirler ile ancak tarihsel zamanı geldiğinde olgunlaşabilen pratik eylem arasındaki ilişkinin kavranmasına dairdi. Gelecek açısından ne denli önemli olursa olsun, eğer verili tarihsel dönemde bir fikri yaşama geçirecek koşullar olgunlaşmamışsa, o fikrin binlerce kez ifade edilmesi onun yaşama geçirilmesini mümkün kılamazdı. Proleter devrimin gerçekleşebilmesi için de, devrimin nesnel ve öznel koşullarının olgunlaşması ve tarihi o yönde değiştirecek devrimci bir kitlenin oluşması zorunluydu. Bu bağlamda bir diğer önemli nokta ise, gerçek komünistleri sahtelerinden ayırt eden ölçüttü. Gerçek bir komünist parlak sözler söylemeye meraklı bir laf ebesi değildi, pratik materyalistti. Azimli ve yürekli bir sınıf devrimcisi olmaya ant içmiş komünist için temel sorun, mevcut dünyayı örgütlü mücadeleyle devrimci bir şekilde değiştirmeye çalışmaktı. Pratik materyalist (komünist) devrim gezvelığı yapan biri değil, kurulu düzene ve kendindeki geri yanlara hücum ederek pratikte mücadele yürüten sınıf devrimcisiydi.

Alman İdeolojisi, yine günümüze dek uzanan muazzam önemini gözler önüne seren biçimde, komünizme ulaşabilmek için dünya devriminin zafere ulaşmasının zorunlu olduğunu açıklığa kavuşturdu. Marx ve Engels'in açıklamaları, sanki Stalinist çarpıtmalara uzun yıllar öncesinden yöneltilmiş bir meydan okuma gibiydi. Stalinizmin egemenliği altına girmiş Sovyetler Birliği'nde örneklediği üzere, komünizm öyle egemen bürokrasilerin kendi güçlerini pekiştirmek için dünyaya reklam ettikleri "falanca tarihte geçiyo-

ruz” tarzındaki şarlatanlıklarla yaşama geçirilemezdi. Onun yolu ancak, dünya işçi sınıfının birlikte hareketi, küresel ölçekte egemenliği ve üretici güçlerin evrensel gelişimi sayesinde gerçek kılınabilirdi.

Alman İdeolojisi, materyalist tarih anlayışının önemli noktalarını ortaya koyarken, burjuva demokratik anlayıştan öteye geçemeyen aydınların “bireysel özgürlük” konusunda oluşturdukları hayallerin mesnetsizliğini de kanıtladı. Marx’ın ilerleyen yıllarda daha da açıklığa kavuşturacağı üzere, toplum gerçek ve yüksek düzeyde bir komünal (ortaklaşmacı) yaşama ulaşmadan, her bir bireyin özgürleşmesini, özgür insan olmasını sağlamak mümkün olmayacaktı. İnsan kendi yetilerini arzu ettiği doğrultularda gönüllüce geliştirme imkânına, ancak başka insanlarla birlikte yarattığı ortaklaşmacı bir bolluk toplumunda sahip olabilirdi. İnsanlık dünya işçi sınıfının egemenliği sayesinde komünist topluma ulaştığında işbölümünün esiri olmaktan kurtulacak, sınıfsız toplum düzeni herkese dilediğinde yetecek bolluk koşullarını yaratabilecek ve böylece çalışmak yaşayabilmek için bir zorunluluk olmaktan çıkacaktı. Herkesin kendi hoşuna giden faaliyet dalında kendini geliştirebileceği komünist toplumda insan özgürleşecekti. İster maddi iş ister düşünce üretimi olsun, zorunlulukların emri altında yürütülen çalışma ve buradan türeyen koşturmacalar, bireyi ezen ve rekabet duygusunun esiri haline getiren üstünlük yarışları sona erecekti. Bu tarihsel koşullar insana, Marx ve Engels’in Alman İdeolojisi’nde geleceğin keyfini duyumsayarak yazdıkları satırlardaki gibi bir yaşam sunacaktı: “Bu da, benim için, bugün bu işi, yarın başka bir işi yapmak, canımın istediğinde, hiçbir zaman avcı, balıkçı ya da eleştirici olmaksızın sabahleyin avlanmak, öğleden sonra balık tutmak, akşam hayvan yetiştiriciliği yapmak, yemekten sonra eleştiri yapmak olanağını” yaratacaktı.

Alman İdeolojisi, genel olarak devletin ve özelinde de burjuva devletin niteliğini tarihsel-bilimsel açıdan aydınlatıyor ve devlet, hukuk, özel mülkiyet arasındaki ilişkileri ele alıyordu. En önemli hususlardan biri de, devletin ortaya çıkmasının toplumun sınıflara bölünmesinin bir sonucu olduğunun keşfiydi. Devletin sönmülenerek tarih sahnesinden çekilmesi de, muzaffer proleter devrimin kapitalizmi yeryüzünden silmesi sayesinde sınıfların ortadan kalkmasıyla gerçekleşebilecekti. Fakat bu noktaya ulaşılabilmesi için, devrimci işçi sınıfının aslında daha baştan devlet olgusuyla karşıtlık içinde eğitilmesi ve işçi devletinin de “daha baştan sönmeye yazgılı bir yarı-devlet” olarak var edilmesi zorunluydu. Marksizm karşıtlarının ya da sözde komünizm adına

Marksizmi çarpıtanların yansıttığının tam tersine, işçi sınıfının devrimci düşüncesi ve eylemi asla devletçi değildi; devleti üstün gören ve devleti baki kılmaya çalışan bir içeriğe sahip olamazdı.

Alman İdeolojisi, proleter devrimin nesnel zeminini ve tarihsel kaçınılmazlığını da gözler önüne serdi. Kapitalist geniş ölçekli üretimin yayılması üretici güçlerin burjuva toplumun bağrında gelişmesini sağlıyor ve buna bağlı olarak gerçekleşen kitlesel proleterleşme, devrimin zeminini döşüyordu. Bu önemli çözümlerle komünizm bir ütopya olmaktan çıkartılmış ve komünizm anlayışı bilimsel temeller üzerine oturtulmuştu. Marx ve Engels bu temelden yükselen anlayışlarını şu sözlerle ifade edeceklerdi: “Bize göre komünizm, ne yaratılması gereken bir durum, ne de gerçeğin ona uydurulmak zorunda olacağı bir ülküdür. Biz, bugünkü duruma son verecek gerçek harekete komünizm diyoruz. Bu hareketin koşulları, şu anda var olan öncüllerden doğarlar.” Alman İdeolojisi, komünist topluma ilerleyebilmek için önce proletaryanın devrim yoluyla siyasal iktidarı fethetmesinin zorunluluğuna işaret etti. İşçi sınıfının gerçekleştireceği siyasal ve toplumsal devrim yalnızca egemen sınıfı yıkıp kapitalizmi tasfiye etmek bakımından değil, fakat işçi sınıfının kendisini yüzyılların çirkefinden kurtarıp, yepyeni ve sınıfsız topluma uygun bir hale getirebilmesi bakımından da zorunluydu.

Alman İdeolojisi taşıdığı öneme karşın yazıldığı dönemde ne yazık ki gün ışığına çıkamadı. Hatta yıllar sonra Marx “Ekonomi Politğin Eleştirisine Katkı”ya yazdığı önsözde, Alman İdeolojisi’ni oluşturan elyazmalarını kast ederek “asıl amacımıza –kendimizi aydınlatmaya– ulaştığımız için farelerin kemirici eleştirisine çok daha istekle terk etmiştik” diyecekti. Marx’ın müstehzi sözlerine karşın, Alman İdeolojisi taşıdığı önem nedeniyle ilerleyen yıllar içinde Marksist külliyatın en önemli yapıtları arasında yerini aldı.

Felsefenin Sefaleti

Marx radikal gazeteler için yazdığı pek çok makalenin yanı sıra, daha sonra kitaba dönüşecek hacimli çalışmalarını da aralıksız sürdürmekteydi. 1846-47 kışında Proudhon’un “Sefaletin Felsefesi” kitabını eleştirmeye koyulmuştu ve çalışmasını bitirdiğinde bunu Felsefenin Sefaleti adıyla baskıya verdi. Proudhon, o dönemde ileri sürdüğü görüşleriyle Fransız sosyalistleri arasında önemli bir yer edinmiş olan bir düşünürdü. Fakat Marx’ın gözler önüne sereceği üzere, onun fikirleri aslında bilimsel temelleri olmayan ve diyalektiğe

aykırı bir niteliğe sahipti. Çok kısaca vurgulamak gerekirse, Proudhon kapitalizm altında yaşanan tüm kötülüklerin kaynağının üretim araçlarının özel mülkiyeti olduğunu kavramaya ve kabul etmeye niyetli değildi. Ona göre kapitalist üretim tarzının kötülüğü, emek ürünlerinin “eşit olmayan”, “dürüst olmayan” değişiminden, ticari kâr ve kredi faizinden kaynaklanıyordu. Geçmiş günlerden bugünlere taşınan tipik küçük-burjuva görüşleri temsil eden Proudhon, aslında büyük kapitalistlerin, faizcilerin, bankerlerin rekabetinden bunalan küçük-burjuvanın, zanaatkârların vb. derdine tercümanlık etmiş oluyordu. Bu tür görüşlerin kuşkusuz gerçek bir kapitalizm karşıtlığıyla alâkası yoktu ve böylelerinin muhalefeti, dün de bugün de, “kötülüklerinden arındırılmış bir kapitalizm” masalını terennüm etmekle sınırlı kaldı.

Marx, “Sefaletin Felsefesi” kitabında ortaya konan görüşlerin Hegel, Smith ve Ricardodan geriye doğru atılmış bir adım olduğunu belirtti ve Proudhon’un kapitalizmin ekonomik kategorilerini diyalektik bütünselliği içinde kavramadığını ortaya koydu. Proudhon bir çelişkinin kötü yanını tasfiye edip iyi yanını muhafaza etmekle sorunların çözülebileceğini iddia ediyor ve böylece diyalektik bütünselliği keyfi biçimde parçalıyordu. Proudhon’u, bu tür görüşler ileri sürerek saçmalayan benzerlerinin teşhiri açısından çarpıcı bir örnek olarak ele almıştı Marx ve o nedenle de eleştiri oklarını ona yöneltmişti.

Proudhon’u eleştirirken kendi felsefi ve ekonomik analizlerini de gözler önüne serdi Marx. Avrupa’da üretim tarzının değişmesiyle birlikte feodalizmden kapitalizme geçildiğini açıklığa kavuşturdu. Üretici güçlerin tarihin motor gücü olduğunu, diyalektik ilişki içinde bulunduğu üretim ilişkilerinden daha önde geldiğini ve bu ilişkileri zamanla nasıl değişmeye zorladığını çözümlendi. Felsefenin Sefaleti’nde, Alman İdeolojisi’nde ifadesini bulan tarihsel materyalist anlayışı daha da geliştiren önemli açıklamalar yer almaktaydı: “Toplumsal ilişkiler, üretici güçlere sıkı sıkıya bağlıdır. Yeni üretici güçler sağlamak için insanlar kendi üretim biçimlerini değiştirirler; kendi üretim biçimlerini değiştirmek, yaşamlarını kazanma yollarını değiştirmek için de bütün toplumsal ilişkilerini değiştirirler. Yel değirmeni size feodal beyli toplumu verir; buharlı değirmen ise, sını kapitalistli toplumu.”

Marx bu eserinde işçi sınıfının nesnel varlığıyla öznel durumu arasındaki ayrıma da dikkat çekti. İşçilerin devrimci potansiyeli onların verili andaki bilinç ve örgütlülük düzeyine bağlı değildi, bu potansiyel kapitalist üretim ilişkilerinden türeyen nesnel bir olguydu. İşçiler kapitalizm altında hiç de-

ğişmeyen bu nesnel konumlarına rağmen, ancak bir sınıf olarak kendi varlıklarının bilincine vardıklarında ve örgütlendiklerinde devrimci bir rol oynayabilirlerdi. Gelişmesi boyunca kapitalizm kaçınılmaz olarak kendi mezar kazıcılarını üretiyordu. Çünkü ekonomik koşullar zamanla köylülüğü çözüyor, küçük-burjuvaları proletarya saflarına katıyor ve böylece çeşitli ülkelerin halk yığınlarını işçileştiriyordu. Sermayenin işçiler karşısındaki ortak nesnel varlığı, bu henüz bilinçsiz olan (kendiliğinden) yığın için ortak bir durum, ortak çıkarlar yaratıyordu. Bu yığın bu durumuyla aslında sermaye karşısında bir sınıftı, ama henüz kendisinin bilincine varmış (kendisi için) bir sınıf değildi. Bilinçsiz işçi kitleleri ancak mücadele içinde birleşiyor ve ortak bir sınıf olduklarının idrakine varıyorlardı. Mücadele içindeki işçiler, ekonomik bilinç düzeyinden başlayıp devrimci siyasi bilinç düzeyine yükselmek üzere, değişik derecelerde bilinçli işçiler haline geliyorlardı. Sermayeye karşı kendi sınıf iktidarlarını kurmak amacıyla örgütlü siyasal mücadeleye girişen işçilerin mücadelesi, sınıfın sınıfa karşı yürüttüğü bir savaş demektir.

Yoldaşları Marx'ın kitabını, proleter örgütlenmenin gelişimi açısından büyük bir teorik başarı olarak gördüler. Engels, Fransız sosyalistleriyle yaptığı bir konuşmada "Marx'ın eseri bizim programımızdır" demişti. Marx Felsefenin Sefaleti'nde, iktisatçıların burjuva üretim ilişkilerini, işbölümünü, krediyi, parayı vs. sabit, değişmez, ölümsüz kategoriler diye kabul edip öyle izah ettiklerinin altını çizmişti. Adam Smith, David Ricardo gibi iktisatçılar kapitalist üretim ve kapitalist ilişkilere dair bazı sonuçları açıklamaya çalışmışlar, fakat bu ilişkilerin nasıl meydana geldiğini yani bunları doğuran tarihî hareketi açıklayamamışlardı. Sefaletin felsefesini yapmaya soyunan Proudhon ise hırsı çapından büyük bir yazardı. Akıllı sıra büyük iktisatçıların zaaflarını aşmış bir sentez olmak isterken, neticede bileşik bir hata olmaktan öteye geçememişti. Mösyö Proudhon güya üstün bir bilim adamı olarak burjuvazinin ve proletaryanın üzerinde uçmaya çalışmış, ama aslında sermaye ile emek arasında, ekonomi politik ile komünizm arasında bir o yana bir bu yana salınan küçük-burjuvadan başka bir şey olmadığını ele vermişti. Kuşkusuz Proudhon gibi örneklerin nesli tükenmeyecek ve Marx'ın tam yerinden vuran eleştirileri sayesinde günümüz Proudhon'larının da ipliği pazara çıkartılmış olacaktı.

Komünist Birlik

Marx ve Engels için devrimci mücadelenin yolunu aydınlatacak teorik temel-

lerin atılması ve ilkelerin formüle edilmesi kadar, bunların işçi hareketi içinde örgütlü biçimde yayılması da temel bir öncelikti. Engels, Marx ile birlikte Belçika'da kolları sıvadıkları günleri hatırlayarak, "Görüşlerimize bilimsel bir temel sağlamak görevimizdi, ama Avrupa ve ilk elde de Alman proletaryasını inançlarımıza kazanmak bizim için en az bunun kadar önemliydi" diye yazıyordu. O nedenle onlar Brüksel'de geçirdikleri ilk dönem boyunca çeşitli Avrupa ülkelerinden devrimci aydınlar ve öncü işçilerle ilişki kurmak için emek harcadılar ve bu temelde devrimci bir potansiyel ortaya çıktı. Marx ve Engels, bu potansiyelin gerçeğe dönüşmesi için bu devrimciler grubunun ideolojik ve politik eğitimine ağırlık vereceklerdi.

Onlar örgütlü devrimci mücadelenin ulusal ve uluslararası boyutları içeren sentezini ortaya koymuşlardı. Proletarya her ülkede ulusal ölçekte düzen karşıtı örgütlenmesini gerçekleştirirken, bu çabanın diğer ülkelerin işçileriyle enternasyonal mücadele birliği hedefiyle yol alması gerekliydi. Kapitalist düzeni alaşağı edebilmek için, çeşitli ülkelerden proleterlerin devrimci örgütlülüğünün üzerinde yükselecek bir enternasyonal birliğin inşasına ihtiyaç vardı. Marx ve Engels, bu amaç doğrultusunda bir çekirdek örgütlenmeyi gerçekleştirebilmek üzere 1846 yılında Brüksel'de Komünist Haberleşme Komitesini kurdular. O dönemde işçi sınıfının devrimci örgütlenmesi ve programı açısından henüz bir netlik yoktu ve çeşitli uçuk fikirler kafalarda uçuşabiliyordu. Dönemin öncü emekçileri henüz çoğunlukla kalifiye zanaatkarların arasından çıkıyordu.

Bunlardan biri olan Alman terzi Weitling, lumpen proletaryanın en devrimci kesimi oluşturduğunu ve komünist devrimin kendiliğinden bir patlama niteliği taşıdığını savunmaktaydı. Ayrıca işçi sınıfının siyasal mücadeleye katılmasını reddettiği için de, bir proleter partinin kurulması gereğine karşıydı. Bir anlamda dünden bugüne yinelenen hastalıkları somutlar biçimde, Weitling ve onun gibi tutum alanlar, küçük-burjuvanın işçi sınıfı adına dillendirdiği devrimciliğin ne menem bir şey olduğunu ortaya koymuşlardı. Marx ve Engels gibi sınıf çizgisini savunanlarla, küçük-burjuvazinin ilkesiz ve kaypak devrimciliğini temsil edenlerin aynı örgüt anlayışında buluşabilmesi mümkün değildi. Nitekim Haberleşme Komitesinin 30 Mart 1846 tarihli toplantısında büyük tartışmalar patlak verdi. Devrimci sınıf çizgisinin tutarlı eleştirileri karşısında köşeye sıkışan Weitling saldırıya geçti ve Marx'ları kastederek, devrimci teoriyi savunanların yaşamın gerçeklerinden kopuk, halkın sıkın-

tlarına yabancı masa başı bilginleri olduğunu söyledi. Bu saçmalıklar karşısında Marx artık kendini tutamamış ve ayağa fırlayarak öfkeyle bağırıyordu: “Cehaletten bugüne kadar kimseye hayır gelmemiştir!”

Marx ve Engels 1847 yılında Brüksel’de Komünist Birlik’in kuruluş hazırlıklarına girdiler. Parasal sorunlar nedeniyle Marx’ın katılamadığı Birlik kongresi 1847 Haziran başlarında Londra’da toplandı. Kongre’de eski örgütlenme olan Hakklılar Birliği’nin adı “Komünist Birlik” olarak değiştirildi. Bu örgüt, yeni tüzüğü, programı, bilimsel komünizme dayanan ideolojik ilkelere ve enternasyonal mücadele perspektifiyle devrimci işçi hareketinin örgütlenmesinde tarihsel bir öneme sahip olacaktı. Kongre, bir sonraki kongrede kabul edilmek üzere tüzük taslağını belirledi ve programın temeli olarak da Engels’in kaleme aldığı “Komünist İman Yemini Taslağı”nın yerel örgütlerce incelenmesini kararlaştırdı. Tüzük gereği Birlik üyeleri komünizme inanmak, bir komüniste yaraşan bir hayat sürmek, Birlik kararlarını ve örgütün gizliliğini gözetmek ve Komünist Birlik örgütüne düşman olan örgütlerden uzak durmakla yükümlüydüler. Kongre, artık aşılmış olan ve proleter sınıf çizgisini yansıtmayan kimliksiz “Bütün İnsanlar Kardeşler!” sloganının terk edilerek, yerine Marx ve Engels’in biçimlendirdiği “Bütün Ülkelerin İşçileri Birleşin!” sloganının geçirilmesini karar altına aldı. Başarıyla sonuçlanan kongre temelinde, Marx’ın siyaseten güvendiği yakın çalışma arkadaşları ve mücadele yoldaşları Birlik yönetiminde önemli görevlere getirildiler.

Marx ve Engels’in ve onların yoldaşlarının örgütlenme çabalarının üzerinde yükselen Komünist Birlik, işçi sınıfının devrimci mücadelesinde ilk önemli örgütsel örneği sunması bakımından büyük önem taşır. Birlik, sadakatle çalışmak ve gereken gizliliğe riayet etmek üzere namus sözü veren üyelere oluşan devrimci siyasal bir örgütlülüğü ifade ediyordu. Dönemin siyasal çalkantıları, baskıları ve mücadeleye katılan göçmen işçileri bekleyen kovuşturmalar hesaba katıldığında, Birlik’in gizli bir örgüt olarak kalması gerekiyordu. Fakat Marx, öte yandan örgütlü öncülerin ve mücadelenin işçi kitlelerinden kopuk kalmaması için çeşitli çareler arıyordu. Birlik çalışmalarının başını çeken Marx, geniş işçi halkalarını kucaklayabilmek ve açık alan çalışması yürütebilmek amacıyla, konferanslar, şarkı, şiir, müzik, tiyatro, periyodik siyasal eğitimler düzenleyen işçi dernekleri kurdurdu. Örneğin Brüksel’de kurulan işçi derneğine ilk birkaç haftada yüzü aşkın işçi katılmış ve Marx bununla ilgili olarak bir arkadaşına “kamusal etkinlik sonsuz ölçüde canlandırıcı” diye

yazmıştı. Derneğe katılan işçi halkalarına önderlik edenler Komünist Birlik üyeleri idi.

Komünist Birlik'in ikinci kongresi de 1847 yılının sonlarına doğru yine Londra'da toplandı. Kongre daha önce taslak olarak hazırlanıp yerel örgütler tarafından tartışılan tüzüğü daha da geliştirilmiş biçimiyle kabul etti. Tüzüğün birinci maddesinde birliğin amacı; burjuvazinin devrilmesi, proletaryanın iktidara gelmesi, sınıf uzlaşmazlıkları üzerine kurulu burjuva toplumun ortadan kaldırılması, sınıfsız ve özel mülkiyetsiz yeni bir toplumun kurulması olarak ifade ediliyordu. Kongre boyunca Marx ve Engels'in bilimsel komünizmin ilkelerini kararlılıkla savundukları ateşli tartışmalar yürümüştü. Marx'ın yoldaşları, onun bir konuşmacı olarak ayırt edici özelliğini oluşturan sağlam mantığına ve dinleyenleri doğru sonuçlara ilerleten akıl yürütme yeteneğine dikkat çekiyorlardı. Aslında kongreye katılanların tümü, Marx'ın kişiliğinden, güçlü zekâsından, bilgisinden, sarsılmaz iradesinden ve tükenmez enerjisinden fazlasıyla etkilenmişlerdi.

Komünist Birlik'in birinci kongresinde program taslağı olarak kabul edilen "Komünist İman Yemini Taslağı" daha sonra yine Engels tarafından revize edilmiş ve "Komünizmin İlkeleri" adlı yeni bir taslak ortaya konmuştu. Fakat bu taslakları yeterli bulmayan Marx ve Engels, ikinci kongrenin verdiği görev üzerine Komünist Manifesto'yu yazmak üzere kolları sıvamışlardı. 1847-1848 tarihlerinde kaleme alınan Manifesto bütün ülkelerin işçilerine, kendilerini ve insanlığı kapitalizmin esaretinden kurtaracak yolu gösteriyordu. Manifesto yıllara meydan okuyan o denli önemli ve ufuk açıcı bir eserdi ki, Lenin bu tarihsel eserin o güne kadar yazılmış ciltler dolusu kitabın tümüne bedel olduğunu belirtmişti. Lenin'in ifadesiyle, Manifesto'nun ruhu uygar dünyanın bütün örgütlü ve mücadeleci proletaryasına ilham kaynağı olacak ve kılavuzluk edecekti ve öyle de oldu.

Komünist Manifesto

Avrupa ülkeleri birbiri ardı sıra devrimlerle çalkalanırken, Marx'ın Engels'le birlikte kaleme aldığı ve işçi sınıfının ilk siyasal programı olan Komünist Manifesto 1848 Şubatında yayınlanmıştı. Manifesto'nun başlangıcında, düzen güçlerinin Avrupa'nın üzerinde bir komünizm heyulasının dolandığını gerekçe göstererek devrimci güçlere karşı kutsal bir ittifaka girdikleri belirtiliyordu. Bu saldırı karşısında, komünistlerin görüşlerini, amaçlarını bizzat

kendi ağzlarından dünyaya ilan etmelerinin zamanı gelmişti ve işte Manifesto bu amaçla kaleme alınmıştı. Manifesto yazıldığı tarihten günümüze dek tüm ülkelerde komünist hareketin en önemli programatik belgelerinden biri olarak sahiplenildi. Bu tarihsel öneminin yanı sıra, içeriğinin zenginliği ve kimi bölümlerinde şiirsel tat veren anlatımıyla haklı bir övgü kaynağı oldu.

İçerdiği yoğun devrimci özüyle yıllara meydan okuyan Komünist Manifesto, giriş cümlesinde devrimci proletaryanın tarih anlayışını şu sözlerle dünyaya ilan ediyordu: “Şimdiye kadarki bütün toplumların tarihi, sınıf mücadelelerinin tarihidir.” Yazıldığı zamandan günümüze dek işçi sınıfının devrimci mücadelesinde birincil derecede önem taşıyan Komünist Manifesto hemen hemen tüm dillere çevrildi ve o günden bugüne dünyada en çok basılan kitaplardan biri oldu. Ne var ki, pek çok ülkede baskı koşulları nedeniyle Manifesto yıllar boyunca ancak illegal biçimler altında okunabiliyordu. Türkiye’de de Manifesto legalde okur kitleleriyle ancak geç tarihlerde buluşabildi.

Aradan geçen yıllar kimi maddelerinin daha farklı ifade edilmesini gerekli kılrsa da, kapitalist düzenin özelliklerine ve proletaryanın devrimci görevlerine ilişkin eşsiz açılımlarıyla Manifesto yol gösterici niteliğini hiç yitirmedi. Marx ve Engels de 1872 Almanca baskısına yazdıkları önsözde, bazı değişiklikler gerekse bile, Manifesto’nun artık üzerinde hiçbir değişiklik yapmaya hak görmedikleri bir tarihsel belge haline geldiğini belirttiler. 1883 yılında yazdığı bir önsözde ise Engels, bunu tek başına imzalamak zorunda kalmasından duyduğu üzüntüyü ifade ediyor ve şöyle devam ediyordu: “Avrupa’nın ve Amerika’nın tüm işçi sınıfının herhangi bir başka kişiye olduğundan çok daha fazla şey borçlu olduğu bu adam, Highgate Mezarlığında yatıyor ve mezarının üstünde ilk çimler büyümeye başladı bile. Manifesto’yu gözden geçirmek ya da eksikliklerini gidermek, onun ölümünden sonra, hele hiç düşünülemez.” Engels aynı önsözde Manifesto’ya egemen olan temel düşünceleri de özetlemişti. Her bir farklı iktisadi üretim biçiminin ve onun toplumsal yapısının, o dönemin siyasal ve fıkırsel tarihinin temellerini oluşturduğu açıktı. Bunun sonucu olarak, (ilkel komünal toplumun çözülüşünden bu yana) tüm tarih sömüren ile sömürülen arasındaki, egemen olan ile egemenlik altına alınanlar arasındaki mücadelelerin tarihiydi. Manifesto, tarihsel gidişat içinde nihayetinde burjuvazinin çöküşünün ve proletaryanın zaferinin eşit derecede kaçınılmaz olduğunu ortaya koyuyordu. Proletaryayı ve aynı zamanda toplumun tümünü sömürden, ezilmekten ve savaşlardan sonsuza dek kur-

taracak yolu gösteriyordu. Ve işte bu gerçeklere ilişkin temel düşüncenin bütünüyle Marx'a ait olduğunu vurgulayacaktı Engels.

Komünist Manifesto'nun yazıldığı dönem, emperyalizm çağına oranla kapitalizmin henüz ilerici potansiyellerini yitirmediği bir gelişim dönemi idi. Fakat Manifesto'nun yazarları, tarihsel gidişatın hangi yönde olduğunu kestirecek denli derin bir gözlem gücüne ve engin bir bilgiye sahiptiler. Kapitalist gelişme sermayenin yoğunlaşması ve merkezileşmesine yol açıyor ve böylece tekelleşme hızlanıyordu. Fakat öte yandan, modern sanayinin devasa gelişmesi burjuvazinin ayaklarının altından kapitalist özel mülkiyetin temelini çekip alıyordu. O nedenle burjuva düzen aslında kendisinin devrilmesinin ve proletaryanın zaferinin koşullarını döşeyerek yol alıyordu. Kapitalizmin tarihsel kriz içinde debelendiği günümüz koşullarından bakıldığında, bunlar kapitalizmin gidişatı açısından neredeyse kehanet mahiyetinde değerlendirmelerdi. Ancak unutmamak gerekir ki, Marx için o dönemin İngilteresi en zengin ve en modern sanayi ülkesi olarak eşsiz bir laboratuvar hizmeti görmüştü. İngiltere gerçeğinden hareketle, bu ülkenin kapitalizmin yıkımı açısından en olgunu olduğunu belirtiyordu Marx. "Tarih yargıçtır, infazcısı ise proleterdir" diyerek kapitalizmin akıbetine işaret ediyordu.

İşçi sınıfının devrimci dünya görüşü açısından son derece önemli açılımlar içeren Manifesto'nun çarpıcı yönlerinden biri de, kapitalizm altında dünyanın hiçbir yerinde "vatan"ın işçi sınıfına ait olmadığını gözler önüne sermese idi. Zaten emeğiyle geçinen yoksul insanlar ve işçiler için "vatan", doğup büyüdüğü ya da yaşamlarını sürdürebilmek için alın terlerini akıttıkları topraklardı. Bu yüzden işçilerin vatani bütün dünya idi. Manifesto'nun ilan ettiği gibi, komünistler hangi ülke söz konusu olursa olsun, mücadelede ulusalcılığa düşmemekle ve işçilere daima tüm proletaryanın dünya ölçeğindeki ortak çıkarlarını göstermekle yükümlüydüler. Komünistler bu anlayışla enternasyonalizm bayrağı altında mücadele yürütürlerken, diğer yandan ezilen halkların mücadelesinin tarihsel haklılığını kabul etmeli ve desteklemeliydiler. Nitekim Marx, ikinci kongre nedeniyle Londra'da bulunduğu dönem içinde Komünist Birlik'in çalışmaları kapsamında buna ilişkin bir görevi de yerine getirmişti. Marx ve Engels, 1830 Polonya ayaklanmasının anma toplantısına katılmışlardı. Marx konuşmasında, kapitalist düzende ulusların kardeşliğinin sağlandığından bahseden ikiyüzlü aydın tutumunu teşhir ediyor ve yalnızca işçi sınıfının ulusal baskıya karşı sonuna kadar mücadele edebile-

cek sınıfsal güç olduğunu ortaya koyuyordu. Engels de aynı toplantıda önemli bir hususun altını çizmiş ve başkalarını ezmeye devam eden hiçbir ulusun özgür olamayacağına işaret etmişti.

Marx ve Engels, Osmanlı İmparatorluğu'nun ezilen ulusları için yalnızca bir halk devriminin gerçek kurtuluş yolunu açabileceğine inandılar. Çeşitli makalelerinde bu sorunu ele alan Marx, örneğin New York Daily Tribune gazetesinin 5 Ağustos 1853 tarihli nüshasında yer alan makalesinde soruna açıklık getirmişti. Gerici ve baskıcı Osmanlı devletinin gövdesinin muhafaza edilmesi düşüncesine karşı çıkarak, onun devrimci yoldan yıkılmasının ve bu yıkıntıların üzerinde bağımsız ulusal devletler kurulmasının gerekli olduğunu belirtiyordu. Marx, Batılı güçlerin o dönemde yürüttükleri "Osmanlı İmparatorluğu'nun bütünlüğünü savunma" siyasetlerinin Balkan halklarının ulusal kurtuluş hareketleri için bir tehdit olduğunu ve bu hareketleri Rus Çarlığının kollarına itelediğini vurguladı. Doğu sorununun devrimci demokratik çözümü, her şeyden önce Kuzey Slav halklarının ve Balkan yarımadasındaki bütün öteki halkların Türk baskısından topyekûn kurtulmalarını zorunlu kılıyordu. Marx, bağımsızlığa kavuşacak halkların kuracakları devlet şekillerinin ne olacağını önceden kestirmenin olanaksız olduğunu farkındaydı ama Balkanlar'da kurulacak bir "Federal Slav Devletleri Cumhuriyeti" olanağını da bir kenara atmıyordu.

Tekrar vurgulamak gerekirse, Komünist Manifesto, insanlığı sınıflı toplumların sömürü ve baskısından kurtaracak devrimci eyleminde işçi sınıfına yol gösteren mücadele programı oldu. Bu tarihsel belge, Marksizmin temellerini atan iki büyük önderin siyasal tutumunu sergileyen şu eşsiz satırlarla sona eriyordu: "Komünistler görüşlerini ve amaçlarını gizlemeye tenezzül etmezler. Hedeflerine ancak tüm mevcut toplumsal koşulların zorla devrilmesiyle ulaşılabilirliğini açıkça ilan ederler. Varsın hâkim sınıflar bir komünist devrim korkusuyla titresinler. Proleterlerin zincirlerinden başka kaybedecekleri bir şeyleri yoktur. Kazanacakları bir dünya vardır. Bütün ülkelerin işçileri birleşin!" Lenin ise, yıllar geçse bile Manifesto'nun değerinden bir şey yitirmeyen devrimci özünü çarpıcı şekilde ifade etmişti: "Bu yapıtta, yeni bir dünya görüşü, toplumsal yaşamı da kucaklayan tutarlı maddecilik, evrimin en kapsamlı ve en derinlikli bilimi olarak diyalektik, sınıf mücadelesi ve -dünya tarihinde yeni bir toplumun, komünist toplumun yaratıcısı olarak- proletaryaya düşen devrimci rol teorisi dahiyane bir açıklıkla ve netlikle sergilenmiştir."

1848 sonrası

1849 yılı geldiğinde, Marx daha önce (1847 yılında) Brüksel’de Alman İşçileri Birliği’nde verdiği konferans notlarından oluşan Ücretli Emek ve Sermaye’yi bir dizi başyazı olarak yayınladı. Brüksel’deki Alman İşçileri Birliği, Belçika’da yaşayan Alman işçilerinin siyasal bilinçlerini geliştirmek ve bu işçiler arasında bilimsel komünizm düşüncelerini yaymak amacıyla Marx ve Engels tarafından kurulmuştu. Birliğin çalışmalarına öncülük eden işçiler Komünist Birlik Belçika şubesinin üyesiydiler. Marx “Ücretli Emek ve Sermaye”yi yayına hazırlarken, kapitalist toplumdaki sınıf mücadelesinin nesnel temelini oluşturan başlıca iktisadi ilişkileri işçiler tarafından anlaşılabilir bir dille açıklamayı amaçlamıştı. İşçileri, kapitalist toplumda burjuvazi ve proletarya arasındaki sınıf mücadelesinin ekonomik temelleri hakkında bilimsel bir dünya görüşüyle donatmaya çalışıyordu. Tamamlanmamış bir yayın olarak kalan bu çalışma, Marx’ın daha o zamandan itibaren artı-değer teorisine ilişkin görüşlerini geliştirmeye koyulduğunu da gözler önüne seriyordu.

Avrupa burjuvazisi Marx’ın mücadelesinin burjuva düzen açısından oluşturduğu tehdidi algılamakta gecikmeyecekti. Nitekim Avrupa’da egemen sınıfların komünist devrim korkusuyla titrediklerini dünyaya ilan eden Manifesto’yu doğrular biçimde, Marx daha önce Brüksel’den olduğu gibi şimdi de Paris’ten sürgün edilecekti. 1849 yılı Ağustos ayında ömrünün sonuna dek yaşayacağı Londra’ya yerleşen Marx, çalışmalarını orada hummalı bir biçimde sürdürmeye koyulacaktı.

Marx, 1848 Avrupa devrimlerini takiben kaleme aldığı makalelerinden oluşturduğu **Fransa’da Sınıf Mücadeleleri** üzerinde çalışmaktaydı ve bu çalışma 1850 yılında yayınlandı. Bu eser Fransa tarihinin çalkantılı dönemini materyalist açıdan yorumluyor ve proletaryanın devrimci taktiklerinin en önemli ilkelerini ortaya koyuyordu. Yorumcular, bu çalışmanın Marx’ın devrim sürecini ve sonuçlarını değerlendirmek amacıyla yazdığı en önemli eserlerinden biri olduğunu vurguladılar. Bu eser, altyapı ile üstyapı arasındaki ilişkiyi ve ekonomik temelin toplumsal yaşamın belirlenmesi açısından önemini ortaya koyarak tarihsel materyalizm anlayışını ve diyalektik yöntemi somutluyordu. Fakat ekonomik temelin önemine yapılan vurgu, siyasal ve ideolojik üstyapının, siyasi partilerin ve siyasi mücadelenin önemini küçümseme anlamına gelmiyordu ve gelmemeliydi.

Devrimin yenilgisine, karşı-devrimin giriştiği katliamların acısına rağmen Fransa'da gerçekleşen ayaklanma tarihsel açıdan olumlu bir sonuç yaratmış ve Fransız işçi sınıfının burjuva düzene ilişkin hayallerinden kurtulmasını sağlamıştı. Bu nedenle 1848 Haziran ayaklanmasından sonra Paris proletaryası "burjuva düzenin yıkılması, proletarya diktatörlüğünün kurulması" şeklindeki devrimci mücadele sloganına yolu açmıştı. Marx'ın Avrupa'daki 1848 devrim kasırgası içinden Fransa örneğini seçip ele almasının haklı bir nedeni vardı. Çünkü işçi sınıfı 1848-1849 sürecinde Fransa'da sergilediği cesareti ve mücadele kararlılığını başka hiçbir yerde göstermemişti.

Şurası açık ki, proleter devrimin başarısı için işçi sınıfının siyasal gücü ele geçirmesi zorunluydu ve Marx işte bu bağlamda proletarya diktatörlüğü kavramını ilk kez bu yapıtında kullandı. Marx ve Engels'in önderlik ettiği sosyalist mücadelenin içeriği, "Fransa'da Sınıf Mücadeleleri"nde ifadesini çok net şekilde bulmuştu: "Bu sosyalizm, sınıf farklılıklarının ortadan kaldırılması, sınıf farklılıklarının dayandıkları bütün üretim ilişkilerinin ortadan kaldırılması, bu üretim ilişkilerine uygun düşen bütün toplumsal bağınların ortadan kaldırılması, bu toplumsal bağıntılardan doğan bütün düşüncelerin altüst edilmesine varmak üzere, devrimin sürekliliğinin ilanıdır, zorunlu bir geçiş noktası olarak proletaryanın sınıf diktatörlüğüdür." Yine aynı yıl "Komünist Birliğe Çağrı"da ifade ettikleri gibi, Marx ve Engels için 1848 devrimlerinden çıkan en önemli ders, proletaryanın savaş parolasının "sürekli devrim" olması gereği idi.

Kuşkusuz bu parola, devrimin nesnel ve öznel koşullarının olgunlaştığı dönemlerde işçi devrimini iktidarın fethi ve kapitalizmin tasfiyesi noktasına ilerletmek bakımından somut bir önem taşıyordu. Devrimin yenilgiye uğradığı bir noktada ise, yaşananlardan gereken dersleri çıkartarak devrimin gelecekteki atılımlarına hazırlanmayı bilmek gerçek bir işçi devrimcisinin meziyetiydi. Bu özelliğe sahip olmayan küçük-burjuva devrimcisi ise, nesnel koşulları ve somut durumdaki değişimleri hesaba katmadan ve esasen kendi varlığını fazladan önemseyerek devrimle oynayan bir tarz yaratmakla ünlüydü. Nitekim Komünist Birlik içinde uç veren ve küçük-burjuvanın somut koşullara aldırmayan maceracı yaklaşımını savunan bir fraksiyon, yenilgi dönemine rağmen sınıfın hemen iktidara gelmesi yönünde bir iradeciliği savundu. Bu zararlı yaklaşımı asla kabul edilmez bulan Marx, söz konusu küçük-burjuva devrimcilerin "ya hemen iktidara gelelim ya da gidip yatalım"

şeklinde özetlenebilecek sektör ve kof taktiklerini kıyasıya eleştirdi.

Marx ve Engels, Avrupa'daki somut ekonomik ve siyasal duruma ilişkin son derece titiz incelemeler yürütmüşlerdi. Devrimin yenilgisinin ardından kapitalist ekonominin geliştiğı ve gericiliğın egemen olduğı devrimsiz bir dönemin yaşanmaya başlandığının altını çiziyorlardı. Somut durumun bu bilimsel tahlili neticesinde ortaya çıkan tablo, Marx ve Engels'i Komünist Birlik'in taktiklerini gözden geçirmeye yönlendirmişti. Birlik yakın gelecekteki bir devrim beklentisine göre değil, uzun bir gericilik döneminin yaşanabileceğı olasılığına göre örgütsel faaliyetlerini düzenlemeli ve taktiklerini belirlemeliydi.

1848 Alman devriminin yenilgisinden sonra, çeşitli Avrupa ülkelerinde Alman siyasi göçmen çevreleri oluşmuştu. Bu çevrelerin içinde sivrilen küçük-burjuva devrimci önderler, somut koşullardaki değişimi dikkate almayan ve boş devrim nutukları atan yaklaşımlarıyla orada burada fazlasıyla arzı endam etmeye başlamışlardı. Marx, bu tür önderlerin, devrimci hayallerden beslenen işçiler ve gençler üzerinde zararlı etki yaratmasının önüne geçmeyi zorunlu bir görev addetmişti. Bu görevi yerine getirebilmek için, Engels'le birlikte *Sürgündeki Büyük Adamlar* broşürünü kaleme aldı. Broşür, devrimci lafazanlık yapmayı ve devrimcilik adına yürütölen dedikodularla zaman yitirmeyi alışkanlık haline getirmiş olan 1850'lerin Alman siyasi göçmenlerini son derece çarpıcı biçimde hicvediyordu. Bu çalışmanın önemini bilip kıymetini takdir edenler, içeriğine dair isabetli değerlendirmeler yaptılar. Broşür, siyasi göçmenler arasında sıkça görölen, kendisiyle böbürlenmeye meraklı "büyük zekâların" sakatlığının açığa vurulduğı, bu tür tiplerin manevi dünyalarının yoksulluğunun eleştirildiğı ve böylesi "büyük adamlar"ın siyasal güvenilmezliğinin sergilendiğı bir galeri gibiydi.

Kendilerini her şeyin üstünde gören ve adeta birer mesih oldukları vehmine kapılan küçük-burjuva devrimci önderlerin kusurlarını deşifre etmeyi, Marx mücadelenin esenliğı bakımından her zaman gerekli bulmuştu. Neden birkaç ayını "Sürgündeki Büyük Adamlar"ı yazmakla harcadığının soran dostlarına, "ütopyacı şarlatanların acımasızca açığa vurulmasının, diğeri devrimci görevlerinden daha az önemli olmadığı" yanıtını verecekti. Bu tür liderlerin işlerinin güçlerinin, devrimin koşulları yokken sözde hemen bir devrim yapmak ve devrimci sürecin gelişimini keyfi zorlamalarla bir krize doğru sürüklemekten ibaret olduğunu anlatmaya çalışmıştı. Marx onları "devrimin simyacıları" olarak adlandırıyor ve bunların kendi boş umutlarını bir sap-

lantı haline getirerek hükümetlerin komplolarla yıkılışını amaç edindiklerini belirtiyordu. Sabırlı ve planlı bir çalışma tarzına tamamen uzak olan küçük-burjuva liderlerin, işçilere sınıf çıkarlarının ne olduğunu açıklamaya çalışan uzun soluklu siyasal çabaları hor gördükleri de açıktı. Marx'ın sınıftan kopuk "eylem adamları"na yönelik çarpıcı eleştirileri, geçmişten günümüze sınıf devrimcilerine yol gösterdi.

Küçük-burjuva solculuğunun Fransa'daki izdüşümleri de devrimci lafazanlıkla ömür tüketirlerken, 2 Aralık 1851'de yeğen Bonaparte gerici avanesiyle birlikte bir darbe gerçekleştirdi. Bu darbe neticesinde Meclis dağıtılmış ve Marx'ın Bonapartist diye niteleyeceği olağanüstü bir rejim kurulmuştu. Marx bu gelişmeleri irdelemek için Aralık 1851 ve Mart 1852 tarihleri arasında **Lo-u-is Bonaparte'in 18 Brumaire'i** adlı kitabını kaleme alacaktı. Burjuva diktatörlüğün büründüğü biçimlere ve onu yıkacak proleter devrime ilişkin pek çok önemli noktayı gözler önüne seren bu çalışmanın, Marx'ın o zamana dek kaleme aldıklarının en iyisi olduğu söyleniyordu. Engels, "yaşanan anın tarihinin böylesine dikkat çekici şekilde kavranılmasının, olaylar gerçekleştiği anda böylesine berraklıkla değerlendirilmesinin gerçekten bir başka örneği yoktur" diye yazacaktı.

Marx'ın altını çizdiği gibi, burjuvazi sömürücü sistemini korumak için siyasi iktidarını bir avuç vahşi macerapereste devretmişti. Bonapartist rejim, burjuvazinin geleneksel parlamenter yöntemlerle yönetemediği fakat proletaryanın da burjuvazinin planlarını bozacak güce sahip olmadığı bir güçler dengesinin ürünüydü. Marx bu eserinde, 1848-49 Avrupa devrimlerinden çıkarttığı derslere dayanarak, proleter devrimin ilerletilmesine ilişkin son derece önemli bir görevi de açıklığa kavuşturuyordu. İktidarı ele geçiren proletarya eski devlet aygıtını parçalamak zorundaydı. Tarihte sıra işçi sınıfına gelene dek cereyan eden devrimler, eski devlet aygıtını yıkmak yerine mükemmelleştirmişlerdi. Oysa proleter devrim, işçileri-emekçileri ezmekte kullanılan burjuva devlet aygıtını parçalayıp tarihin çöp tenekesine fırlatmakla yükümlüydü.

Bu eser dünden bugüne uzanan unutulmaz satırlarıyla, işçi sınıfının devrimci mücadelesinin yenilgilerden aldığı derslerle güçleneceğini gözler önüne serdi: "Proletarya devrimleri durmadan kendilerini eleştirirler, sürekli olarak kendi akışlarını kesintiye uğratarlar, görünüşte işi bitirilmiş olana tek-rar başlamak üzere geri dönerler, ilk girişimlerinin yetersizlikleri, zayıflıkları

ve küçüklükleriyle zalimce bir itinaıyla alay ederler, hasımlarını, salt, yerden yeniden güç alabilsin ve yeniden dev gibi ayağa kalkarak önüne çıkabilsin diye yere sermiş görünürler, kendi amaçlarının belirsiz muazzamlığı karşısında zaman zaman irkilip geri çekilirler; ta ki bütün geri dönüşlerin olanaksız olduğu bir durum yaratılıncaya ve bizzat koşullar bağırıncaya kadar: İşte hendek, işte deve!” Marx böylece, tarihsel akış içinde Bonapartların geçici olduğunu, işçi sınıfının mücadelesinin ise kapitalizm sona erip eşitlikçi, paylaşımçı ve savaşırsız bir dünya kurulana dek devam edeceğini dünyaya duyurmuş oluyordu.

Bonaparte gibi diktatörleri bekleyen “acı” sona dair Marx’ın yazdığı satırlar günümüz için de ibret vericidir. Tek adam rejimi kuran yeğen Bonaparte, hükümet mekanizmasının “kutsal” halesini çekip çıkartarak, onu hiçe sayarak ve onu aynı zamanda hem rezil ederek hem de gülünç duruma düşürerek bizzat düzen adına anarşi yaratmıştır. Ve “imparatorluk pelerini en sonunda Louis Bonaparte’ın omuzlarından düştüğü gün, Napoleon’un tunçtan heykeli, Vendome dikilitaşının tepesinden gümbürtüyle devrilecektir”. Nitekim amca Napoleon’un anısına vaktiyle Parişe dikilmiş olan ve üzerinde Napoleon’un heykeli bulunan Vendome adlı dikilitaşın başına gelenler, Marx’ın bu kehanetini doğrular. Vendome, burjuva düzeni taştan sembollerıyla birlikte tarihin çöp sepetine göndermeye niyetli Paris Komünü’nün emriyle yıktırılır. Bonapartist düzenin son bulduğu süreçte patlak veren Paris ayaklanması, Komünarların burjuva düzeni yerle bir etme yolundaki cesaretlerini sergiler. İşçi sınıfı o dönemde zafere ulaşamasa bile, nelerin yapılması gerektiği konusunda gelecek kuşaklara pek çok ders vermiştir.

1864 ve Birinci Enternasyonal

Komünist Birlik örgütlenmesinin sona ermesinden Birinci Enternasyonal’in kuruluşuna ilerleyen süreci çok kısaca hatırlayalım. Avrupa’da devrimci fırsatın karşı-devrim tarafından bastırılması ve gericilik döneminin etkisiyle Komünist Birlik içindeki tüketici tartışmalar ve sarsıntılar büyümüştü. Marx ve Engels bu örgütün görevini tamamladığına ve varlığını eski biçimde sürdürmesinin yararlı olmayacağına karar vermiştiler. Birlik 17 Kasım 1852 tarihli toplantısında yerel örgütlerin dağıtılması doğrultusunda karar aldı. Fakat Marx ve Engels açısından, bu karar asla örgütlü mücadelenin ve örgütlenme faaliyetinin son bulması anlamına gelmiyordu. Tam tersine, onlar ge-

lecek dönemin görevlerini üstlenebilecek yeni bir örgütü yaratmak amacıyla eskiye nokta koymuşlardı. Devrimci parti faaliyeti, mücadelede önderlik edecek proleter devrimci kadroların yaratılması, işçi sınıfının örgütleri arasındaki bağların pekiştirilmesi ve bilimsel komünizme dayalı politik görüşlerin yayılması amacıyla yeni koşullara adapte edilmiş şekilde yürütülmeliydi.

Komünist Birlik, proleter devrimci bir çekirdeğin yaratılmasında büyük bir rol oynamıştı ve onun olumlu deneyim ve kadro birikimi yeni bir örgütlülüğe temel oluşturunca. Nitekim bu doğrultuda sarf edilen çabalar neticesinde, 1864 yılında Uluslararası İşçi Birliği (Birinci Enternasyonal) kurulabildi. Engels'in de belirttiği gibi, Komünist Birlik devrimci mücadelenin kadrolarını yetiştirmek bakımından tarihsel önemde bir okul olmuştu. Mücadelenin sürekliliği açısından bir kadro örgütünün yaratılmış olması gereğini doğrular biçimde, Birinci Enternasyonal'in kurucularının büyük kısmı Komünist Birlik üyeleri arasından çıktı.

1840'lardan 1860'lara dek aradan geçen zaman içinde Avrupa'da modern proletarya biçimlenmiş ve 1860'ların başlarından itibaren de işçi hareketinde grevlerle kendini belli eden bir yükseliş yaşanmıştı. Bu durum, kadrolar arasında uzun süredir yaygınlaştırılan enternasyonal birlik düşüncesini artık somut bir mücadele hedefi haline getirmişti. Zaten yürütülen çalışmalar neticesinde işçiler arasında enternasyonal bağlar kurulması için istek de büyümüşü. Böylece, bir enternasyonal işçi örgütü kurulması düşüncesi iyice olgunlaşmıştı. Bu nedenle, Marx ve Engels 1864 yılında enerjilerini Londra'da Uluslararası İşçiler Birliği'nin (Birinci Enternasyonal) kuruluş çalışmalarına hasredeklerdi. Marx Birinci Enternasyonal'in kuruluşunda öncü bir rol oynayacak ve böylece dünya proletaryasının enternasyonal devrimci mücadelesi için yolu açacaktı.

Birinci Enternasyonal çalışmalarına girişen Marx, ilk iş olarak birliğin tüzüğünü yeni baştan yazdı. Enternasyonal'in bileşenlerinden olan İtalyan Mazzini'nin işe yaramaz düzenlemelerini bir yana atarak örgütsel ilkeleri yeniden formüle etti ve birliğin ilk tebliğini kaleme aldı. Marx'ın hazırladığı belgeler Enternasyonal'in Genel Konseyinde oybirliğiyle kabul edildi. Bu başarı, örgüte burjuva demokratik bir programı dayatma girişimlerinin yenilgisi ve örgütün başlangıcına proleter sınıf karakterinin damgasını basması anlamına geliyordu. Enternasyonal'i gerçek bir proleter sınıf örgütü olarak yapılandırmak ve Konsey'i de militan ve merkezi bir organ haline getirmek

için çok emek sarf etti Marx. Farklı siyasal düşüncelerin kucağında yetişmiş çeşitli ülkelerden devrimcileri bir araya getiren Enternasyonal, nice tartışmalara ve farklı eğilimlerin mücadelesine sahne oldu. Bunlar arasında demokrasi mücadelesine yaklaşım konusundaki farklılıkları hatırlamak önemlidir. İşçi sınıfının devrimci örgütüne bir burjuva demokratik programın yamanmasına azimle karşı çıkan Marx, diğer uçta işçi kitlelerinin genel demokratik hareketten tecrit edilmesi anlayışını da kıyasıya eleştirdi. Kitle mücadelesinde gerektiğinde burjuva demokratlarıyla da eylem birliği yapılırdı, aksini savunmak sekterlik olurdu. Fakat bu tür eylem birlikleri, proleter devrimcilerin ve burjuva demokratların ayrı sınıfsal amaçlarının olduğunu asla unutturmamalıydı.

Marx, yoldaşlarının isteği üzerine, aslında Kapital için hazırladığı notlardan derlediği Ücret, Fiyat ve Kâr adlı makalesini 1865 yılında yayımladı. Marx'ın bu çalışması, Birinci Enternasyonal'in Haziran 1865 tarihindeki Genel Kongre toplantısına sunduğu rapordu. Sendika karşıtı sosyalist yaklaşımı çürüttüğü bu makalesinde Marx, kendi artı-değer teorisinin temellerini de ilk kez kamuoyuna açıklamış oluyordu. Örneğin kapitalizm altında adil bir ücret talep etmek, kölelik sistemi altında özgürlük olabileceğini ummakla aynı mahiyetteydi. Aslında kapitalizm var oldukça artı-değer sömürüsü devam edecek ve en iyi görünen ücret bile neticede adil bir ücret olamayacaktı. Fakat öte yandan, sermayenin saldırılarına karşı ekonomik mücadelenin ve kitlesel direniş merkezleri olarak işçi sendikalarının kuşkusuz yararlı işlevleri vardı. Ne var ki, işçi sendikaları örgütlü güçlerini kapitalizmi ortadan kaldırmaya seferber edecek yerde, kendilerini yalnızca kapitalist düzenin yarattığı olumsuz sonuçlara karşı gündelik mücadeleyle sınırlarlarsa asla kalıcı bir başarı elde edemezlerdi. O nedenle işçiler mücadele bayraklarının üzerine "Adil bir işgünü için adil bir ücret!" şeklindeki tutucu bir slogan yerine, "Ücret sisteminin kaldırılması!" devrimci sloganını yazmalıydılar.

1866 yılında Cenevre'de toplanan Enternasyonal Kongresinde Fransız heyeti, Proudhon'un ekonomik düşüncelerini sergileyen bir rapor sundu. Fransız delegeler grevlere ve sendikalara karşı olduklarını bildiriyor ve malların değişiminin kurulacak kooperatifler aracılığıyla karşılıklı yardımlaşma temeli üzerinde örgütlenmesini savunuyordular. Proudhoncular işgünü süresinin sendikal mücadelenin baskısıyla yasal olarak düzenlenmesi fikrine, kadının çalışma yaşamına girmesine ve işçilerin enternasyonal mücadelesi düşünceleri-

sine de karşı çıkmışlardı. Marx'ın kongreye sunduğu rapor bu saçma küçük-burjuva yaklaşımları eleştirmekte, işçi sınıfının çeşitli alanlardaki çabalarının birleştirilmesi ve eş güdümlü kılınması gerekliliğini gözler önüne sermekteydi. Öyle uluslararası bağlar kurulmalıydı ki, farklı ülkelerin işçileri artık kendilerini yalnızca mücadele arkadaşları olarak hissetmekle kalmamalı, fakat tek bir kurtuluş ordusunun üyeleri olarak eylem yürütmeliydiler. Grevlerde uluslararası yardım ve desteği örgütlemek ve grev kırıclarının bir ülkeden diğerine geçişini engellemek, Enternasyonal bileşenlerinin görevi olmalıydı. Fransız delegeler bu görüşlere karşı çıkıp, işçilerin kurtuluşlarını yalnızca kooperatiflerde araması gerektiği saçmalığında ısrar ettiler ama kongre Marx'ın önerilerini benimsedi.

Marx'ın Paris Komünü derslerini ele aldığı “Fransa’da İç Savaş” kitabının değerlendirmesine geçmeden önce, Birinci Enternasyonal konusunu kesintiye uğratmamak için zaman çizelgesinde biraz ileriye atlayalım ve bu enternasyonal örgütün nasıl sona erdiğine de kısaca değinelim. Komün yönetimi yenilgiye uğratıldıktan sonra Enternasyonal içinde cereyan eden iç tartışmalar bu örgütü alabildiğine delik deşik etmişti. İşçi sınıfının enternasyonal mücadele hedefine zarar gelmemesi için, Marx ve Engels artık işlevini yitiren bu yapıya bir nokta koymanın zamanının geldiğini düşünmeye başladılar. Marx Cenevre Kongresi için hazırlandığı sırada, Enternasyonal’in artık tarihsel görevini tamamlamış olduğu ve 1871 sonrası gelişmelerin işçi sınıfı hareketinin örgütlenme şeklinde bir değişikliği gerektirdiği sonucuna çıktı. Şimdi başlıca görev, proletarya güçlerini tek tek ülkeler çerçevesi içinde birleştirmek ve Enternasyonal program temeli üzerinde çeşitli ülkelerde sosyalist işçi partileri kurmaktır. Nitekim ilerleyen tarihlerde bu görev temelinde, Avrupa ülkelerinde en önde gelen örneği Alman Sosyal Demokrat Partisi olmak üzere, o dönem sosyal-demokrat diye adlandırılan sosyalist partiler kurulacaktı.

Görülüyor ki, örgütlü mücadeleyi ateşli biçimde savunan Marx, bir örgütün tarihsel işlevini ve ömrünü tamamlayıp bir yenisinin gerekli olduğu noktada asla tutucu değildi. Marx 1875 yılında “Gotha Programının Eleştirisi” bağlamında Birinci Enternasyonal deneyimini değerlendirecekti. Birinci Enternasyonal, sınıfın enternasyonal faaliyetine merkezi bir organ yaratılması yolunda yapılmış güçlü bir girişim niteliğiyle, tarihe ölümsüz bir başarı olarak kazanmıştı. Fakat Paris Komünü’nün düşüşünden sonra enternasyonal örgüt artık ilk tarihsel şekli içinde kalamazdı. Nitekim neticede Birinci Enternasyo-

nal 1876 yılında kendini feshedecekti.

Marx ve Engels dönemin sosyalist çevreleri arasında “enternasyonalciler” olarak anılıyorlardı. Onların bu önemli vasfı, örgütsel açıdan son derece ciddi ve ayakları yere basan enternasyonalist komünist bir anlayışa dayanıyordu. Onlar çeşitli ülkelerden sosyalistlerin birbirleriyle enternasyonal bağlar kurmasının çok önemli olduğunu her daim düşündüler, ama buna rağmen 1870’lerin ikinci yarısı boyunca ve 1880’lerin başlarında Enternasyonal’in yeniden canlandırılması teşebbüsüne karşı çıktılar. Çünkü verili siyasi koşullarda böylesi girişimlerin yarardan çok zararı dokunacaktı. Yeni bir Enternasyonal ancak sınıfa dayanan anlamlı çabaların ve yükselen bir işçi hareketinin üzerine inşa edilebilirdi. Marx 22 Şubat 1881 tarihli bir mektubunda bu düşüncelerini açıklayacaktı. Paris Komünü yenilgisi sonrasında yaşanan dağınıklık koşullarında ve henüz çeşitli ülkelerde sosyalist harekette anlamlı bir toparlanmanın olmadığı bir dönemde, yeni bir Enternasyonal’in salt birtakım kongrelere dayanılarak kurulması yaklaşımı yanlıştı. Koşullar olgunlaşmadan yeni bir Enternasyonal kurma girişimi yalnızca yararsız değil, fiilen zararlı olacaktı. Marx’ın ifadesiyle, “bunlar, sayısız bayat ve yaygın yavanlıklar içerisinde kaybolup gideceklerdi”. Marx’ın yaklaşımı, doğru dürüst bir örgütü olmayan sosyalistlerin bir araya gelerek birtakım toplantı ve kongreler temelinde bir enternasyonal kurma girişimlerine yıllar öncesinden verilmiş sert bir yanıt gibiydi.

Paris Komünü ve Fransa’da İç Savaş

Yıllarını insanlık tarihinin materyalist temellerde kavranmasına ve kapitalist işleyişin sırlarının çözülmesine adanmış Marx, bu çalışmaları boyunca sayısız not defteri doldurmuştu. Bu hummalı çalışmalarının yanı sıra, dönemin politik gelişmelerinin zorunlu kıldığı çeşitli belge, makale ve çağrıyı da kaleme almıştı. Nitekim Paris Komünü’nün tarihsel deneyiminden süzdüğü derslerle bezeli **Fransa’da İç Savaş** (Uluslararası İşçi Birliği Genel Konseyi’nin Çağrısı) bunun bir örneğiydi.

18 Mart 1871’de Paris’te bir işçi devrimi patlak vermiş ve tarihte ilk kez Paris Komünü şeklinde bir işçi iktidarı kurulmuştu. Bu olay, işçi sınıfının gelecekteki mücadeleleri açısından çok önemli bir deney niteliği taşıyordu. Komün’ün tarihini yazan ve yaşananlardan gerekli dersleri çıkartan Marx oldu. Devrimci isyan patlak vermezden önce, Paris işçilerinin elverişsiz koşullarda zamansız

bir eyleme girişmelerinden duyduğu endişeyi açıkça belirtmişti Marx. Fakat devrim patlak verip gerçekliğe dönüştüğünde ise tüm gücüyle Komünarları desteklemişti. Bu konuda Marx yakın dostu Kugelmann'a mektubunda, "eğer mücadele yalnızca hatadan arınmış elverişli koşullarda yürütülecek olsaydı, dünya tarihinin yapılması gerçekten çok kolay olurdu" diye yazacaktı.

Komünarlara yardımcı olmak amacıyla her fırsatı değerlendiren Marx, Komün önderleriyle ilişki kurmaya ve onların doğru siyasi kararlar almalarını sağlamaya çalıştı. Devrimci iktidarı korumak için gizlilik kurallarına riayet etmek gerekiyordu ve o nedenle de Marx, Komün yönetimine öğütlerini ya bizzat sözlü olarak ya da güvenebildiği kişiler aracılığıyla iletliyordu. Devrimci Paris'in düşmesinden on gün kadar önce, düzen güçlerinin Komün iktidarını yıkmak amacıyla imzaladığı gizli bir anlaşma hakkında Komünarları uyarıyordu. Düzene son bir vurucu darbe denemesi olarak, Marx, Komün'ün Fransız bankasının fonlarına el koymasını ve düzen güçlerinin gizli belgelerinin ele geçirilip işçilere açıklanmasını öğütledi. Ne yazık ki böyle bir darbe indirilemeden, devrim düzen güçleri tarafından kanla bastırıldı ve yetmiş iki günlük işçi iktidarı yıkıldı.

Komün derslerini gelecek işçi kuşaklarının mücadelesine aktaracak bir teorik incelemenin Enternasyonal çalışmaları kapsamında yapılması görüşünü gündeme getirdi Marx. Enternasyonal Konseyi böyle bir tebliğ yazılmasını kararlaştırdı ve bu görevi o dönemde hastalığıyla boğuşan Marx'a verdi. Marx bir yandan Komün tarihi ve dersleri için gerekli belgeleri toplarlarken, diğer yandan da taslak metin üzerinde çalışmaya başlamıştı. 28 Mayıs 1871'de, Komün'ün son savaşçıların Belleville yamaçları üzerinde üstün düşman güçlerine yenik düşmesinden iki gün sonra, Marx, Paris Komünü'nün tarihsel anlamına dair eşsiz çalışmasını Genel Konseye sunuyordu. İç ve dış düşmanlara karşı Paris'i bir işçi iktidarı kurarak kahramanca savunan Komünarları, "tarihte böyle bir büyüklüğün örneği yoktur" sözleriyle selamlıyordu. Genel Konsey Marx'ın "Çağrı" metnini oybirliğiyle kabul etti. Böylece, yıllar öncesinde yaşanmış ilk işçi devriminin dersleri bir enternasyonal belgesi olarak ve Marx'ın o eşsiz kaleminden çıkmış kapsamlı yönleriyle bizlere kadar ulaştırılabilmiş oldu.

Marx'ın Komün deneyiminden çıkardığı en önemli derslerden birisi, bu şanlı mücadelenin temel eksikliğine işaret etmekteydi. Komün'ün yenilgisinin başlıca nedeni, Komünarların başında görevlerinin ne olduğunu bilen ve yıl-

lar içinde mücadeleler temelinde sınanmış kadrolarını yetiştirmiş bir devrimci proleter partinin olmamasıydı. Komün yönetiminin olumlu yönü ise, Marx'ın daha 1852 yılında (Louis Bonaparte'in 18 Brumaire'i) ortaya koyduğu bir düşüncenin pratikte gözle görülür kanıtını sunmasıydı. Bu, proletaryanın kurtuluşunun olmazsa olmaz koşuluyla ilgiliydi. İşçi sınıfı iktidarı fethettiğinde mevcut devlet makinesini kendi amaçları için kullanamazdı; Komünarların yaptığı gibi onu parçalamak zorundaydı. "Fransa'da İç Savaş", burjuva devletini sosyalist amaçlarla kullanmanın mümkün olduğunu vaaz eden reformistlerin suratına çarpılmış tarihsel bir tokat oldu. Marx, burjuva devletin hangi biçim altında olursa olsun –ister Bonapartist rejim, isterse de parlamenter demokrasi– özünde burjuvazinin işçi sınıfı üzerindeki diktatörlüğünden başka bir şey olmadığını gözler önüne seriyordu. Fakat bu gerçeklik, diğer uca savrulmayı ve kitlelerin genel demokratik haklarının küçümsemesini ya da reddedilmesini asla haklı çıkartamazdı. Aslında işçi sınıfının devrimci mücadelesi demokrasi mücadelesini içeriyordu ve zaten proleterya diktatörlüğü, Komün tipi yönetimde somutlanacak işçi demokrasisinden başka bir şey olamazdı.

Komün deneyiminin dersleri bağlamında son derece önemli olan bir başka hususu da vurgulamıştı Marx. İşçi sınıfı elde etmiş olduğu kendi öz egemenliğini yeniden yitirmemek için, yıktığının yerine sönmülmeye yazgılı bir yarı-devlet koymakla yükümlüydü. Komün kendi öz vekil ve memurlarını her zaman ve istisnasız görevden alınabilir ilân ederek, onlara karşı da güvenlik önlemleri almalıydı. Başlangıçta toplumun hizmetkârları olan devlet görevlilerinin toplumun efendileri durumuna dönüşümünü önlemek şarttı. Bunun için devrimci işçi iktidarının ne yapması gerektiğini Komün deneyimi gözler önüne seriyordu. Enternasyonal'in devrimci proleter kanadı "Fransa'da İç Savaş"ı kendi program belgesi olarak kabul etti ve geniş biçimde yayılması için elinden geleni yaptı. Burjuva basını buna karşı bir saldırı kampanyası yürütse de, Marx'ın başka hiçbir yapıtı bu kadar kısa sürede çeşitli dillere çevrilip geniş ölçüde dağıtılmamıştı. Komün deneyiminin Avrupa üzerinde yarattığı devrimci ruh halinin etkisi öylesine büyüktü ki, "Fransa'da İç Savaş"ın art arda üçer bin basılan iki baskısı 15 gün gibi kısa bir süre içinde tamamen tükenmişti. O dönemde Fransa dışişleri bakanlığına getirilen Jules Favre, bir yandan tüm Avrupa ülkelerinden Enternasyonal'i yasadışı ilan etmelerini istiyor, diğer yandan Marx'ı tüm komplocuların "büyük şef"i ilan ediyordu. Favre'nin tepkileri, günümüzde de burjuva düzen savunucularının,

başları sıkıştığında devrimci mücadelenin önderlerini “terörist” ilan etmelerini örneklemekteydi.

Burjuvazinin Komün'den duyduğu büyük korku nedeniyle, devrimci Komünarlara karşı giriştiği katliam da çok büyük oldu. Bu katliamdan kaçmayı başaramayan Komünarlar Almanya, İngiltere gibi çeşitli Avrupa ülkelerine göç etmek zorunda kalmış ve bu siyasi göçmenlere yardım işinin örgütlenmesi Enternasyonal'in zorunlu görevlerinden biri olmuştu. Marx bu görevin yerine getirilmesi için başı çekmiş ve pek çok ülkede siyasi mültecilere destek amacıyla kampanyalar başlatılmasını sağlamıştı. Londra'da yaşayan Marx, Haziran ayının ilk günlerinden itibaren İngiltere'ye gelmeye başlayan mültecilere sunulması gereken desteği örgütlemek üzere kolları sıvamıştı. Mültecilere kalacak yer ve geçimlerini sağlayacak iş bulmak, ailelerine gıda ve sağlık yardımı temin etmek için ciddi miktarda parasal desteğe ihtiyaç vardı ve Marx'ın uzun bir zaman boyunca adeta mültecilere yardım komitesi gibi çalıştığı gözden kaçmadı.

Bu yardım işinde kuşkusuz Marx ailesinin bireyleri de canla başla koşturdular ve Paris'teki şanlı devrimci mücadeleye katılmış olan Komünarlar Marx'ların evinde büyük bir konukseverlik ve yüce gönüllülükle ağırlandılar. Komün'ün önde gelen kahramanlarından olan Polonyalı devrimci Waleri Wroblewski, Marx'ın ve Engels'in gösterdiği yoldaşlığı minnetle anarak, Engels'e “Londra'da sürgünde olduğum sırada sizin ve Marx'ın evleriniz bana dostluk ve inceliğin azamisinin gösterildiği tek ve gerçekten kardeşlikle dolu bir sığınak oldu” diye yazacaktı.

Gotha Programının Eleştirisi

Marx ve Engels, August Bebel ve William Liebknecht'in kurucuları arasında olduğu Alman Sosyal Demokrat İşçi Partisini bilimsel komünizmi savunan sağlam bir kitle partisi haline getirmek için çok emek vermişlerdi. Onlar, Bismarck rejiminin yasaklarına ve polis baskısına karşı partinin verdiği mücadeleyi takdir ediyor ve destekliyorlardı. Partinin kitle içindeki örgütsel çalışmasını, sendikalar içindeki faaliyetini ve parti yayınları için sarf edilen çabaları övgüyle karşılıyorlardı. Fakat Almanyada aynı dönemde Ferdinand Lassalle'in başında olduğu Alman İşçi Birliği de işçi sınıfı içinde çalışmalarını yürütmekteydi ve iki örgütün birleşmesiyle parti birliğinin gerçekleştirilmesi konusu gündeme getirilmişti.

Marx ve Engels, hareketi ilerletebilecek bir birliğin ancak bilimsel komünizmin ilkelerinin kabulü temelinde sağlanabileceğini ısrarla savundular. Birleşik bir parti oluşumuna ilerleyen süreçte, iki farklı kanat arasında ilkelerden taviz vererek gerçekleştirilecek bir birleşmenin partideki oportünist unsurları güçlendireceğini, ideolojik seviyeyi düşüreceğini, neticede yarardan çok zarar getireceğini biliyorlardı ve buna karşı çıktılar. Bebel’lerin başında bulunduğu ve Eisenachçı diye adlandırılan kanat bir süre Marx’ın uyarılarına bağlı kaldı. Ne var ki, sonunda Liebknecht Lassalcılara uzlaşma elini uzattı ve ilkesel bir birlik sağlanmadan birlik görüşmeleri başlatıldı. 1875 Şubatında her iki kanat yeni bir program taslağı üzerinde uzlaşmaya karar verdi. Bu yeni program taslağı oportünist akıma teslim olmaktan ve yürürlükteki Eisenach programına kıyasla geri adım atmaktan başka bir anlam taşımıyordu. Marx yoldaşlarına, yeni taslağın bir tartışma temeli olarak bile uygun olmadığını, zira partinin gelişmesine engel oluşturacağını söyledi. Program taslağı üzerindeki eleştirilerini tamamladıktan sonra, eleştirel notlarını Bebel’lere aktarması için 5 Mayıs 1875 tarihli bir mektupla Bracke’ye gönderdi.

Marx mektubunda, program taslağına düştüğü kenar notlarının Birlik Programı’nın eleştirisi olduğunu belirtiyordu. Kongrede program taslağı kabul edilirse, Engels’le birlikte bu programla hiçbir ortak yanlarının olmadığını açıklayan bir bildiri de yayınlayacaklardı. “Mahkûm edilmesi gereken ve partinin moralini bozan bir programı tanımamak benim için bir görevdir” diyordu Marx. Marx’ın uyarılarına rağmen, 1875 yılı içinde Almanya’nın Gotha kasabasında Lassalcı ve Eisenachçı kanatların birleşme kongresi gerçekleşti ve bu kongrede Gotha Program Taslağı kabul edildi. Bu nedenle de Marx’ın eleştirel kenar notları, daha sonra “Gotha Programının Eleştirisi” olarak tanımlanıp basıldı ve Marx’ın devasa çalışmaları arasında yerini aldı. Gotha Programının Eleştirisi, Marx’ın programatik görüşlerini içermesi bakımından, tıpkı Komünist Manifesto gibi, geçmiş tarihlerden günümüze dek büyük bir öneme sahip oldu.

Marx bu özlü yapıtında, proleter devrimin stratejisine, kapitalizmden komünizme geçiş dönemine, komünist toplumun alt ve üst evresine değin pek çok can alıcı hususa açıklık getirmiştir. Kapitalist toplum ile komünist toplum arasında, birinden ötekine devrimci dönüşüm döneminin yer alacağına ve bu geçiş döneminin ancak ve ancak proletaryanın devrimci diktatörlüğü altında sürdürülebileceğine ilişkin satırlar tarihsel bir önem taşır. Ayrıca Marx,

“ücretlerin tunç kanunu” gibi saçma teoriler icat eden, sendikal mücadelenin ve grevlerin beyhude bir çaba olduğu görüşünü yayan ve devletçiliği savunan Lassalcılığı açıkça mahkûm etmiştir.

Marx’a göre Gotha Programındaki kabul edilemez yanlardan biri de, Lassalcıların mevcut devletin kurulacak üreticiler kooperatiflerine yardım etmesini sosyalizme erişmenin bir yolu olarak sunmalarıydı. Marx kenar notlarında, yeni bir toplumun, tıpkı yeni bir demiryolu yapımı gibi devlet borçlarıyla kurulabileceğini sanmanın tam da Lassalle’a yaraşır bir kuruntu olduğunu vurgulamıştı. Bu nokta son derece önemliydi ve zaten Marx da başlıca eleştirisini, programda devletin rolünün çarpıtılmasına yöneltmişti. Birbirine düşman sınıflara bölünmüş bir toplumda devletin sınıflar üstü bir doğaya sahip olduğundan söz etmek, işçi sınıfının devrimci mücadelesini baltalamak demektir. Gotha Programının, dönemin ulusalcılığı yücelten diktatörü Bismarck’a da tavizler verdiğini düşünüyordu Marx. Ayrıca, programda “özgür halk devleti” gibi saçmalıkların yer alması onun sert eleştirilerine konu olacaktı. Programda geçen “devlet tarafından sağlanan temel eğitim” talebini de doğru bulmamıştı Marx. Ona göre bu yaklaşım da otoriterliğe kapı aralayan bir anlayışı içeriyordu. Tersine, devrimci işçi sınıfı, okuldan hükümetin ve kilisenin her türlü etkisini uzak tutmayı savunmalıydı. Keza Marx’a göre, programdaki “akademik özgürlük ve inanç özgürlüğü” talebi de aslında liberalizmin modası geçmiş sloganlarından ibaretti. Artık bu gibi talepler burjuva anayasalarında bile yer almaktaydı. İşçi sınıfının partisi inanç özgürlüğünü savunmakla birlikte, burjuva çerçeveye hapsedilen “inanç özgürlüğü”nün neticede dinsel temelde bir “özgürlük”ten ibaret olduğunu bilmeliydi. Devrimci parti kendini burjuva çerçeveye sınırlamamalı ve esasen program, inancı dinin yarattığı yanılsamalardan kurtarma çabasında olduğunu ifade etmeliydi.

Lassalcılar, bütün öteki sınıfların işçi sınıfına oranla yalnızca gerici bir yığın oluşturduğu şeklinde yanlış bir kavrayışa sahiptiler ve bunu programa da yansıtılar. Bu hatalı yaklaşımı şiddetle kınadı Marx. Bu yaklaşım, işçi sınıfıyla köylülük arasındaki ittifakın reddedilmesi anlamına geliyordu ve o dönem için bunun mücadeleye zararı büyük olurdu. Oysa işçi sınıfının yıllar önce ortaya konan devrimci programında (Komünist Manifesto), burjuvazi ile karşı karşıya gelen bütün sınıflar içersinde yalnızca proletaryanın gerçekten devrimci bir sınıf oluşturduğu açıklanmıştı. Fakat Marx’a göre Gotha Programındaki en büyük hata, proletarya enternasyonalizmi ilkelerinin göz

ardı edilmesi idi. Son ve önemli bir nokta ise, Marx'ın eleştirel notlarında geleceğin sosyalist toplumuna ilişkin düşüncelerini açıklamış olmasıydı ve bu devrimci teoriye yapılan büyük bir katkıydı. Gerçekten Marx'ın yıllar önceki bu açılımları, günümüz dünyasında işçi devleti, sosyalizm ve komünizm konularında doğru bir kavrayışa sahip olmak isteyenlere parlak ışığıyla yol göstermeyi sürdürüyor.

Grundrisse'den Kapital'e uzanan yol

Marx 1848-51 döneminden sonra, Londra'da British Museum'da 1857 yılına uzanan hummalı bir araştırma çalışması sürdürdü. Marx'ın burjuva iktisat teorilerini eleştirerek kapitalizmin iç işleyiş mekanizmalarını çözümlediği bu süreçte kaleme aldığı muazzam elyazmaları büyük bir öneme sahipti. 1857 yılına gelindiğinde ise, Amerika'nın ve İngiltere, Fransa gibi Avrupa ülkelerinin finans kuruluşlarından ve mali sistemlerinden yansıyan veriler, büyük bir ekonomik krizin kapıda olduğunu gözler önüne serdi. Marx ve Engels krize dair haberleri büyük bir sevinçle karşıladılar. Marx yazışmalarında, 1848'in yarım kalmış devrimci sürecini yeniden başlatacak hareketi beklediklerini belirtiyordu.

20 Ekim 1857'de yazdığı mektubunda, "Amerika'daki kriz bir harika" demekteydi Marx. 13 Kasım'da "Kendim de mali sıkıntı içinde olmama rağmen, 1849'dan beri hiç bu bunalımdaki kadar keyifli olmamıştım" diye yazıyordu. Engels'e 15 Kasım tarihli mektubunda yer alan satırlarında ise, kapitalizmin kriz içinde kıvranmasından duyduğu mutluluğu dile getiriyordu: "Geçen yedi yılın burjuva boku belli bir ölçüde bana da bulaşmıştı, şimdi o temizlendi, bambaşka biri oldum. Kriz bana beden en azından deniz havası kadar iyi geldi. 1848'de demiştik ki: şimdi bizim vaktimiz geliyor. Bir bakıma gelmişti de, bu sefer ama tam olarak geliyor." O dönemde kaleme aldığı gazete yazılarında ve Engels'le yazışmalarında, 1857 krizinin kökenlerine ve doğasına ilişkin önemli analizler gerçekleştirdi Marx. Ayrıca, yaşandığı dönemde yarattığı etkiye rağmen, 1857 krizinin kendine özgü özelliklerinin abartılmasına ve onun kendi başına bir olay olarak gösterilmesine de karşı çıkmıştı. Örneğin, 4 Ekim 1858 tarihli New York Daily Tribune gazetesinde yer alan makalesinde, "Her ekonomik krize özgü ayırt edici özelliklerin bu krizlerin hepsi için geçerli olan yanları örtmesine izin verilmemelidir" diye yazıyordu. Kapitalizm, açık ki, giderek şiddetlenecek krizlerle yaşamaya mahkûmdu ve Marx'ın bu

bağlamda üzerinde özellikle durduğu birinci konu kredinin önemi, ikinci konu ise uluslararası finansal işlemlerin oynadığı rol oldu.

Devrim beklentisinin coşturduğu ruh hali içindeki Marx, Engels'e ekonomik çalışmalarına yeniden başladığını haber veriyordu. Geceleri sabah dörtlere kadar deliler gibi çalışarak ekonomik araştırmalarını toparlamaya çabaladığından, bu mahiyetteki elyazmalarını, patlayacak tufandan önceye yetiştirmeye niyetlendiğinden söz ediyordu. Elyazmalarını 1857 bunalımının tetiklediği heyecan atmosferinde, bu bunalımın nedenlerini ortaya koymak üzere bir an önce yazıp bitirmeye girişmişti. Ne var ki, elyazmaları henüz tamamlanmadan Avrupa ülkelerindeki devrimci ruh hali ortadan kalkmış ve çalışmanın bitirilmesi hedefi acilliğini yitirmişti.

Marx 1857 Ağustosuyla 1858 Martı arasındaki kısa zaman dilimi içinde 750 sayfayı bulan elyazmasını kaleme aldı. Böylece, ölümünden sonra devasa incelemelerinin "Grundrisse (Ekonomi Politikin Eleştirisi İçin Ön-Çalışma ya da Taslak)" diye adlandırılıp yayınlanacak olan kısmını ortaya koymuş bulunmaktaydı. Marx'ın yoğun düşüncelerini depoladığı bu elyazmaları, Ekonomi Politikin Eleştirisine Katkıdan Kapital ciltlerine dek daha sonra kaleme alacağı çalışmalarının da ana taslağıydı. Taslak, "Giriş", "Para Bölümü" ve "Sermaye Bölümü" başlıkları altında üç ana bölümden oluşuyordu ve Marx'ın tarihsel materyalizmle kapitalizm konusundaki ön çalışmalarını gözler önüne seriyordu. Taslak başlığı altında derlenen notların bir yıldan kısa bir süre içinde kaleme alındığı hesaba katılacak olursa, Marx'ın bu ön çalışma sırasındaki düşünsel yoğunlaşmasının inanılmaz temposu tahayyül edilebilir. Bu muazzam çalışmanın, bir de Marx ve ailesinin yoğun bir sefaletle boğuştukları koşullarda üretildiği hesaba katılırsa, sarf edilen emeğin ve fedakârlığın boyutları daha iyi anlaşılır.

Marx'ın yıllar boyunca elyazması defterlerde saklı kalan değerli çözümleme notları, ilk kez 1939 yılında Moskova'da Grundrisse (Taslak) adı altında, Marx-Engels-Lenin Enstitüsü tarafından sınırlı sayıda yayınlandı. Fakat ancak 1953 Berlin baskısıyla birlikte yaygın biçimde tanınmaya başladı. Türkiye'de ise ilk kez Birikim Yayınları tarafından 1979 yılında basılarak okurla buluşabildi. Kapital ciltleri içinde yer alan çözümlemelerle Grundrisse içinde yer alanlar özünde aynı olsa da, pek çok konunun anlatımı Kapital'de çok daha anlaşılır ifadelerle kavuşturulmuş ve Marx yıllar içinde eksik ya da yanlış olduğu sonucuna vardığı hususlarda düzeltmeler yapmıştır. Netice olarak şunu söy-

lemek gerekir ki, Marx'ın ekonomi politik eleştirilerini içeren Grundrisse'yi ve Kapital'i ana hatlarıyla kavramadan, kapitalizmin işleyişini, iç yasalarını, krizlerini anlayabilmek mümkün değildir. Marx'ın Kapital'i yazma planının oluşmasını ve yöntem sorununu sergilemesi bakımından Grundrisse büyük önem taşır.

Marx, yoğun çalışmasının sürekli genişleyen, yazıp bozulan büyük serüveniyle hayatının geri kalan kısmını Grundrisse'de yazdıklarını olgunlaştırmaya hasretmiştir. Böylece ortaya çıkan altı bini aşkın sayfa ise, bir kısmını Marx'ın sağlığında yayına hazırladığı, diğer bir kısmı ise ancak ölümünden sonra derlenip basılan muazzam eserlerinde vücut bulabilmiştir. Marx'ın amacı, bu ekonomi çalışmasını sermaye, toprak mülkiyeti, ücretli emek, devlet, dış ticaret ve dünya pazarı başlıkları altında altı kitap halinde yazıya dökmek bitirmektir. Ama ne yazık ki, yaşam koşulları ve yaşam süresi Marx'ın bu arzusunun tam anlamıyla gerçekleşmesine izin vermemiştir. Marx'ın neredeyse tüm bir ömrünü vakfederek ürettiği Grundrisse'den Kapital'e uzanan çözümlemeler insanlığı aydınlatarak akan muazzam bir nehir gibidir. Marx'ın bu çalışmaları, ekonomik alana ilişkin eleştiri ve değerlendirmelerin yanı sıra, dünya tarihine ilişkin ufuk açıcı nitelikleriyle de okura zengin bir bilgi kaynağı sunmaktadır.

Marx'ın tutkusu, tarihin bilinmeyenlerini çözümleyerek tarihsel materyalizm kavrayışını geliştirip derinleştirmektir. Bu tutkuyla Marx giderek daha da derinlere dalarken, tarımsal ilişkileri ve toprak rantının oluşumunu ele aldı ve toprak mülkiyetinin çeşitli halklar arasındaki kökeninin ve gelişmesinin çok kapsamlı bir araştırmasını yaptı. Bu araştırma Marx'ı, toprakta özel mülkiyet öncesi bir tarihsel dönem olarak komünal toprak mülkiyetini ve bunun dünyanın farklı coğrafyalarında farklı tipte çözülme şekillerini inceleme noktasına ilerletti. Marx, Batı toplumlarının gelişme çizgisinde ilkel komünizm, kölecilik, feodalizm ve kapitalizm olarak dört farklı üretim tarzı yaşandığını belirtti ve bunların özelliklerini ayırt etti. Fakat ilerleyen çalışmaları içinde, Doğu toplumlarının Batı tipinden farklı bir gelişme çizgisine sahip olduklarını görecektir ve Doğu'ya egemen olan Asyatik üretim biçimini keşfedecekti. Marx, Asya tipi üretim tarzında toprak üzerinde özel mülkiyetin olmadığını ve toprağın Tanrının temsilcisi kabul edilen devlete ait olduğunu ortaya koyacaktı.

İçerdiği çok yönlü bilgiler bir yana, Grundrisse'de esas olarak ele alınan kapi-

talist toplumdur. Kapitalizmin derininde yatan sırların neler olduğunu, kapitalist krizlerin doğasını, kapitalist üretim ve dolaşım sürecinde mekanizmaların nasıl işlediğini, artı-değerin oluşumunu Marx'ın Grundrisse'den Kapital ciltlerine uzanan eşsiz çözümlemeleri sayesinde öğrenebilmişizdir. Marx olmadan kapitalizmi ve onun iç yasalarını kavramak mümkün değildir. Öyle ki, kapitalizmin sorunlarına sistem çerçevesinde bir ölçüde "çözüm" bulmaya çabalayan burjuva iktisatçıları bile Marx'a muhtaç olmuşlardır. Böyleleri, siyasete sıra geldiğinde devrimci Marx'ı mahkûm ederler ama iktisadî alanda çaktırmadan ondan öğrenmeye çalışırlar.

Ekonomi Politğin Eleştirisine Katkı

Marx yalnızca insan toplumlarının tarihsel serüvenini çözümleyen materialist tarih anlayışını ortaya koymakla kalmamış, bunun için gerekli olan yöntem sorununu da açıklığa kavuşturmuştu. Esasen her alanda doğru bir kavrayışa ulaşabilmek için birincil derecede önemli olan, doğru bir yöntemle sahip olmaktı. O nedenle, burjuva iktisadın eleştirisi kapsamında çalışmalarını yoğunlaştıran Marx'ın öncelikle üzerinde durduğu konu da yöntem sorunu olmuştu. Nitekim 1857 yılında kaleme aldığı ve sağlığında yayınlanmayan "Ekonomi Politğin Eleştirisine Giriş" adlı yazısının bir bölümünü tamamen bu soruna ayırmıştı. Marx'ın açıklığa kavuşturduğu üzere, burjuva iktisadın sosyal ilişkileri ve sistemleri inceleme yöntemi hatalıydı. Metafizik yöntem gerçekliğin bütünselliğini ve zenginliğini kavrayabilmekten uzaktı ve gerçekliği bileşenlerinden kopuk soyut belirlemeler halinde kategorize etmekle yetiniyordu. Diyalektik yöntem ise, soyutlamaları daha üst düzeyde kavranmış gerçekliğe ulaşabilmek (yani somuta varabilmek) için düşünce sürecinin bir bileşeni olarak kullanmaktaydı. Diyalektik yöntem, somuttan soyuta ve soyuttan somuta ilerleyerek gerçekliği kavramaya çalışan özelliğiyle bilimsel düşünce sürecinin bütünlüğünü oluşturuyordu. Marx, ilerleyen yıllar içinde kaleme alacağı çalışmalarıyla yöntem sorununa daha da açıklık getirecek ve bu konudaki bilimsel kavrayışı geliştirecekti.

Marx'ın politik iktisadın eleştirisi bağlamında yürüttüğü devasa çalışmalarının içinden yayına hazırladığı ilk kapsamlı kitabı, 1859 yılında bastırdığı "Ekonomi Politğin Eleştirisine Katkı" oldu. Onun Katkı'ya yazdığı önsözde yer alan ünlü satırları, tarihsel materyalizm anlayışını eşsiz biçimde açıklığa kavuşturur: "İnsanlar, varlıklarının toplumsal üretiminde, aralarında zorunlu

ve kendi iradelerinden bağımsız, belirli ilişkiler içine girerler. Bu üretim ilişkileri, onların maddi üretici güçlerinin belirli bir gelişme aşamasına karşılık gelir. Bu üretim ilişkilerinin tümü, toplumun iktisadi yapısını, belirli toplumsal bilinç şekillerine tekabül eden bir hukukî ve siyasal üstyapının üzerinde yükseldiği somut temeli oluşturur. Maddi hayatın üretim tarzı, genel olarak toplumsal, siyasal ve entelektüel hayat sürecini koşullandırır. İnsanların varlığını belirleyen şey, bilinçleri değildir; tam tersine, onların bilincini belirleyen, toplumsal varlıklarıdır. Gelişmelerinin belirli bir aşamasında toplumun maddi üretici güçleri, o zamana kadar içinde hareket ettikleri mevcut üretim ilişkilerine, ya da bunların hukukî ifadesinden başka bir şey olmayan mülkiyet ilişkilerine ters düşerler. Üretici güçlerin gelişmesinin biçimleri olan bu ilişkiler, onların engelleri haline gelirler. O zaman bir toplumsal devrim çağı başlar. İktisadi temeldeki değişme, kocaman üstyapıyı, büyük ya da az bir hızla altüst eder.” Yine aynı yerde Marx’ın vurguladığı üzere: “İçerebildiği bütün üretici güçler gelişmeden önce, bir toplumsal oluşum asla yok olmaz; yeni ve daha yüksek üretim ilişkileri, bu ilişkilerin maddi varlık koşulları, eski toplumun bağrında çiçek açmadan, asla gelip yerlerini almazlar. Onun içindir ki, insanlık kendi önüne, ancak çözüme bağlayabileceği sorunları koyar.”

Yukarda örneklenen alıntılardan da anlaşılacağı üzere, “Katkı” Marx’ın insanlık tarihinin materyalist kavranışına dair önemli açılımlarıyla tanındı. Ekonomi Politigin Eleştirisine Katkı’da Marx, kendi ekonomik çözümlemelerinin burjuva iktisatçıların teorilerini ve dogmalarını yere seren üstünlüğünü de gözler önüne sermekteydi. Eserin önemini ortaya koyan göstergelerden biri de, Marx’ın dahice vuruşlarla yıktığı putların altında ezilen burjuva dünyanın verdiği tepki tarzıydı. Alman burjuva basın eseri bir susuş komplosu ile karşıladı. Fakat işin bu yönünün böyle olacağını tahmin eden Marx, aslında çalışmasının uzun dönemde yaratacağı etkiyi bildiğinden, Şubat 1859’da Weydemeyer’e mektubunda şöyle yazacaktı: “Partimiz için bilimsel bir zafer kazanacağımı umuyorum.”

Kapital

Kapital çalışmalarına başladığında, bunu kısa sürede bitireceğini varsayıyordu Marx. Ancak daha sonra yanıldığını anlayacak ve aslında bu çalışma ölümüne dek bitmeyen hummalı bir faaliyete dönüşecekti. Bu sürecin en yakın tanığı olan Jenny, “Başka pek az kitap bunun kadar güç koşullar altında

yazıldı ve ben sonsuz ölçüde sessiz endişeyi, sıkıntıyı ve acıyı açığa vuran bu kitabın gizli yanlarının hikâyesini yazabilirim” diyerek Kapital’in ardında yatan gerçekliği dile getirmişti. Nitekim Marx’ın “bütün sağlığını, mutluluğumu ve ailemi feda etmiş olduğum kitabım” diye söz ettiği Kapital çalışması hakkında yazdığı mektuplar da bu gerçeği yansıtmakta ve Marx’ın yazışmalarının içinde önemli bir yer tutmaktadır. Marx 12 Kasım 1858 tarihinde F. Lassalle’a yazdığı mektupta, bu yapıtın sağlık sorunları nedeniyle berbat olmasına razı olmamasının nedenlerini belirtir: “1- Bu yapıt, on beş yıllık araştırmanın, yani ömrümün en güzel yıllarının ürünüdür. 2- Bu yapıt ilk kez, toplumsal ilişkileri yeni ve önemli bir görüş açısından bilimsel olarak sunmaktır. Bu nedenle yapıtın, hasta bir karaciğerin izlerini taşıyan asık suratlı ve kasılmış bir üslupla çirkinleşmesine engel olmak benim için bir parti görevidir.”

Marx ve Engels’in yaşamları boyunca sürdürdükleri yazışmaları arasında bulunan üç bin mektup içinden, yalnızca Marx’ın Kapital çalışmasına ilişkin olan 234 mektup seçilmiş ve 1964 yılında Paris’te “Kapital Üzerine Mektuplar” adıyla yayınlanmıştır. Marx’ın Kapital hakkındaki mektupları, bu çalışmanın gelişmesi boyunca yapılan planları, incelemeler sonucunda ortaya çıkan sonuçların planda zorunlu kıldığı değişiklikleri ve Engels’in fikrini almak üzere iletilen soruları yansıtır. Mektuplar aynı zamanda Marx’ın coşkulu iyimserliğinin de tanığıdır. Örneğin Engels’e 2 Nisan 1851 tarihli mektubunda, “Çalışmalarımda o kadar ilerledim ki, beş hafta sonra bütün şu ekonomi pisliğini başımdan atmış olacağım” diye yazar Marx. Artık bu ekonomi çalışmasının sürüp gitmesinden rahatsız olmaya başlamıştır ve başka bir bilim konusuna dalmayı arzulamaktadır. Fakat ne yazık ki Marx bu arzusunu gerçekleştiremeyecek ve 1859 yılında yayınladığı “Ekonomi Politikin Eleştirisine Katkı”dan sonra, bu kez aynı mahiyetteki çalışmasının kendi tabiriyle ikinci kısmının hazırlığına girişecektir. Marx’ın 28 Aralık 1862 tarihinde dostu Kugelman’a yazdığı mektup, bu ikinci kısmın da giderek Kapital cildi yazımına dönüşmesini anlatır. British Museum’un kitaplığının mahzenleri, Kapital için bazen günde 15-16 saate varan bir tempoyla çalıştığını söyleyen Marx’ın en yakın tanığıdır.

Engels ve yakın dostları, Marx’ın olağanüstü bir çalışma kapasitesine sahip olduğunu belirtmişlerdir. Eğer yürüttüğü çalışmalar için gerekiyorsa, Parlamento tutanaklarını okumak için günün on iki saatini British Museum’da ge-

çirecek kadar sebatlıydı Marx. Onun tüm eserleri bir yana, yalnızca New York Daily Tribune için yazdığı makale ve haberlerin toplamı kalın ve hacimli bir cilt oluşturur. Uluslararası İşçi Birliği Genel Konseyi'nin saatlerce süren toplantılarında sergilediği performans ya da burjuva iktisadının eleştirisi konusunda hummalı bir tempoyla ürettiği elyazmaları, çalışkanlığının ve emeğinin başlıca örnekleri olarak hatırlanır. Fakat Marx yürüttüğü çalışmalarda o denli detaycıdır ki, bu çalışma alışkanlığının onun eserlerinin ortaya çıkmasını engellemesinden endişe duymuştur Engels. Marx'ın Kapital'i bitirmesini büyük bir şevkle arzuladığından, bu endişesini zaman zaman Marx'a ilettiği şikâyetleriyle dile getirmiştir.

Marx'ın Ocak 1862-Temmuz 1863 dönemi, Adam Smith ve David Ricardo'nun değer teorilerini eleştirdiği ve ilerde Kapital'in dördüncü cildi kabul edilecek olan "Artı Değer Teorileri"nin yazımıyla geçer. 1865 yılının sonuna doğru ise, Kapital çalışması karalamalarla, silintilerle dolu tam bir ham taslak mahiyeti taşıyan 1200 sayfalık devasa bir elyazması oluşturmuştur artık. Marx 1866'nın yılbaşı günü bu elyazmalarından düzgün bir taslak elde etmek üzere çalışmaya koyulur. Canını yakan çıbanların ve karaciğer hastalığının sıkıntıları arasında kendini yine de çalışmaya vermek istediğinde, bu kez de kırtasiyeciyi aldığı son parti kâğıdın parası ödenmeden yenisini vermediğinden bu sorunla boğuşmaktadır. Böylesi dertlerin ortasında günler ve çalışması ilerlerken, Marx bir mektubunda, Artı-Değer Teorileri haricinde yapıtını üç cilt halinde yayına hazırladığını belirtir. Adını da "Kapital, Ekonomi Politikin Eleştirisi" olarak koymaya karar vermiştir. Nihayet 16 Ağustos 1867'nin gece yarısında yoldaşı Engels'e birinci cildin bittiğini müjdelemekte ve "Bu bir tek senin sayende mümkün oldu. Benim için katlandığın özveri olmasaydı, üç cilde ait o muazzam işin hiçbir zaman üstesinden gelemezdim. Seni teşekkürlerimle kucaklıyorum. Selamlar benim iyi ve sevgili dostum" diye yazmaktadır Marx.

Kapital, Marx'ın ifadesiyle burjuvazinin ve toprak sahiplerinin kafalarına o güne kadar yöneltmiş olan en korkunç top mermisiydi. Kapital'in birinci cildi Hamburg'da bin adet basılmıştı. Ne var ki Alman burjuva basını, kapitalist düzen karşıtı bu büyük eserden duyulan korku, endişe nedeniyle sessiz kalmayı tercih etmişti ve kuşkusuz bu bir sınıf tavrıydı. Bu çarpıcı eserin tanıtımı için kolları sıvama işi yoldaşı Engels'e düşmüştü ve Engels Kasım 1867'de Kugelman'a mektubunda, bu sessizliğe karşı bir şeyler yapmanın önemini

vurguluyordu: “Önemli olan kitabın anlatılması ve yine anlatılması. Marx bu sorunda, hem hareket özgürlüğüne sahip olmadığından, hem de bir kız kadar utangaç olduğundan bunu yapmak başkalarına, bize düşüyor.” Marx’ın Engels’e Kapital hakkında yazdığı bir mektupta yer alan satırlar ise, Marx ve Kapital sözcüklerinin bir araya gelmesindeki ironinin bizzat Marx tarafından dillendirilen çarpıcı bir ifadesidir: “Bugüne dek paradan bunca yoksun birinin para hakkında yazmış olduğunu sanmıyorum.”

Burjuva basın Kapital’i ya suskunlukla öldürmeye ya da yalanlarla karalamaya çalışırken, madalyonun diğer tarafında ise Kapital’e karşı giderek yükselen bir ilgi yer almaktaydı. Birinci Enternasyonal çevresinde yer alan çeşitli ülkelerden işçiler, bu eseri devrimci mücadelenin bir kazanımı olarak değerlendirdiler. 1868 Eylülünde Enternasyonal’in Brüksel Kongresinde Alman delegelerinin teklifi üzerine, bütün ülkelerin işçilerinin Kapital’i incelemeleri ve çeşitli dillere çevrilmesi karar altına alındı. Bu kararda, kapitalist sistemin ilk bilimsel çözümlemesini yapan Marx’ın mücadeleye hizmetinin paha biçilmez olduğu belirtiliyordu.

Kapital, Enternasyonal’de kararlaştırıldığı üzere çeşitli dillere çevrildi. Örneğin Çarlık Rusya’sında Kapital çevirisi bittiğinde 1872 yılı içinde üç bin adet baskısı yapıldı. Ne var ki talebin bu rakamdan da büyük olduğu söyleniyordu ve nitekim bir yıl içinde birinci baskı tükenmişti. Marx o dönemde Rusya’da gelişen devrimci hareketlere büyük önem veriyordu ve o nedenle de Kapital’in Rusça baskısını büyük bir merakla beklemeye başlamıştı. Nihayet Petersburg’dan postalanan Rusça baskı eline ulaştığında, Marx bunun kendisi, ailesi ve dostları tarafından kutlanması gereken son derece önemli bir olay olduğunu söylemişti. İşin esprili bir tarafı da vardı, Çarlık sansürü Kapital’in basımına “nasılsa Rusya’da bunu anlamak bir yana, okuyacakların sayısı bile birkaç kişiyi geçmez” diye izin vermişti. Oysa Kapital Rusya’da, Çarlık rejimini devirecek işçi devriminin yolunu açan Lenin önderliğindeki ilk Marksist çevrelerin başlıca eğitim malzemesi olacaktı.

Marx’ın kendi deyişiyle ömrünün en güzel yıllarını çalan Kapital çalışmaları, sayfalarca not, taslak ve hazırlıklarla gün ışığına çıkmak için olağanüstü bir düzenleme çabası gerektiren bir derya gibiydi. Marx’ın ölümü nedeniyle bu deryanın içinden çıkmak, Kapital’in ikinci ve üçüncü ciltlerini yayına hazırlamak işi yoldaşı Engels’e kalacaktı. Kapital’in ikinci cildi 1885’te ve üçüncü cildi ise 1894’de Marx’ın taslaklarına uygun olarak Engels tarafından düzen-

lenerek yayınlandı.

Engels Kapital'in ikinci cildi için yazdığı 1885 tarihli önsözde, Marx'ın defterlerinde "Artı-Değer Teorileri" başlığıyla yer alan kısmı Kapital'in dördüncü cildi olarak yayınlamayı düşündüğünü belirtmişti. Kautsky'ye ve Bernstein'a yolladığı 1884 tarihli mektuplarında bu metnin büyük ölçüde yayına hazır olduğunu yazıyordu. Engels'in bir an önce bu işi bitirmeyi arzu etmesine karşın, araya giren başka işler onun bu arzusunu yaşama geçirebilmesini engelledi. Ve nihayetinde 1895 yılı geldiğinde, Engels'in ölümü nedeniyle artık bu iş başkalarına kaldı. Artı-Değer Teorileri'nin Kautsky tarafından yayına hazırlanan Almanca kısaltılmış baskıları 1905 ve 1910 yıllarında yayınlandı ve bu kısaltılmış baskının İngilizce çevirisi 1951'de Londra'da okurla buluştu. Nihayetinde Marx'ın bu elyazmaları 1963 ve 1971 yıllarında Kapital'in IV. cildi olarak Moskova'da basıldı. Marx'ın devasa elyazmalarından üretilmiş olan muazzam Kapital dizisine, 1933 yılında Moskova'da hazırlanıp Kapital'in birinci cildine ek olarak basılan "Dolaysız Üretim Sürecinin Sonuçları" adlı çalışmayla da ekleyebiliriz.

Marx'ın ölümünden sonra, yoldaşı Engels'in Kapital ciltlerini yayına hazır hale getirmek üzere yürüttüğü zahmetli ve fedakâr çaba fazlasıyla takdiri hak eder. Bu çaba olmasaydı, Marx'ın Kapital taslaklarından hareketle tüm ciltlerin yayına hazırlanması ve okurla buluşması asla mümkün olamazdı. Marx'ın ölümünden kendi yaşamının son günlerine dek, Engels kendisini Marx'ın okunması son derece zor elyazmalarını çözümleyip basılmaya hazır hale getirmeye adanmıştır. Engels Kapital notlarıyla boğuşurken Bebel'e şöyle yazar: "Sınıflandırılmamış, karmakarışık yığılmış, sadece sonraki bir çalışma için toplanmış alıntılar. Bir de şu yazı; doğrusu, onu okuyabilecek –hem de öyle kolayca değil– tek kişi benim." Keza Engels'in 28 Ocak 1889'da Kautsky'ye yazdığı mektupta yer alan satırlar da, yaşı ilerleyen ve artık gözleri iyi görmeyen Engels'in fedakârlığını ve özenini gözler önüne serer: "Tahmin ediyorum ki, iyileşmem için, en iyi durumda, daha çok uzun süre gözlerimi tutumlu kullanmak zorunda kalacağım. Bu durum, Kapital'in IV. cildinin elyazmasını birisine benim yazdırmam olanağını, en azından birkaç yıl süreyle ortadan kaldırıyor. Öte yandan, ben işin içinde olmasam bile, Marx'ın yalnız bu elyazmasının değil, başkalarının da yararlanılabilir durumda olduklarını düşünmem gerek. Bu da ancak, bu çetrefil yazıyı, gerektiğinde yerimi alacak ve bu arada herhalde baskı işinde bana yardım da edebilecek başka kişilere

öğretirsem mümkün olur. Ve bu yolda, yalnız seni ve Ede'yi (Bernstein) kullanabilirim. Ben de baştan bu işi üçümüz birlikte yapmamızı öneriyorum.”

Engels'in Kapital ciltlerini yayına hazırlarken sergilediği özveriye ve sabra işaret etmişken, vaktiyle Marx'ın onun hakkındaki güzel duygularına değinmeden geçmek doğru olmayacaktır. Dönemin tanıkları, Marx'ın sevgili arkadaşı ve politik mücadele yoldaşı Engels'e dair düşüncelerini açıkça paylaşmaktan mutluluk duyduğunu belirtmişlerdir. Örneğin Marx 1853 yılında geçen bir siyasi tartışmada, gerçek destek beklediği tek kişinin, adeta evrensel ve otantik bir sözlük gibi iş gören, ister mutlu ister hüzünlü olsun, gece gündüz her saat çalışabilen, yazmada ve kavramada süratli ve cin gibi olan Engels olduğunu ifade etmiştir.

Kapital'in birinci cildini yayına hazırlama sürecinde Marx, Engels'e yazdığı bir mektupta (Şubat 1866), ona “sevgili çocuk” diye hitap ederek hislerini şu sözlerle dile getirecektir: “Her koşulda aramızdaki dostluktan dolayı kendimi hiç olmadığım kadar şanslı addediyorum. Sen de biliyorsun ki hiçbir ilişki benim için böylesi değerli değil.” Keza bir yıl sonra elyazmaları yayıncıya teslim edildiğinde ise Marx, “sensiz bu çalışmayı asla bitiremezdim ve seni temin ederim ki kendi ticari işlerini bir kenara bırakıp o muhteşem gücünü salt benim için harcamış olman, vicdanıma Alpler kadar büyük bir yük bindirdi. Üstelik benimle birlikte bütün sefaletime de katlanmak zorunda kaldın” diyerek yoldaşı Engels'e duyduğu derin minneti ifade etmeye çalışmıştır.

İki yoldaş arasındaki dostluk ve mücadele paydaşlığından kaynaklanan duygular o kadar güçlüdür ki, her bir örnek dünden bugüne bize bu duyguyu yansıtmaktadır. Örneğin Marx'ın Birinci Enternasyonal için sarf ettiği emeğin değeri çok büyüktür ve o nedenle Engels, yaşamının son yıllarında, onun enternasyonal mücadele alanındaki çabasını ortaya koyabilmek için kapsamlı bir biyografisini yazmayı arzulamıştır. Fakat ne yazık ki, Engels'in ölmeden Kapital ciltlerini yayına yetiştirebilmek amacıyla yürüttüğü zahmetli çalışma bu arzusunun gerçekleşmesini engellemiştir.

Engels'in paha biçilmez emeği sayesinde bitirilen Kapital ciltleri, 19. yüzyıldan günümüze dek çeşitli dillerde basıldı ve dünya çapında bir etkiye sahip oldu. Kapital çalışması tüm ciltleriyle ekonomi politiğin devasa bir eleştirisidir ve bu eleştiri alternatif bir ekonomi politik değildir. Yıllar boyunca yürüttüğü eleştirel çalışmalarıyla burjuva iktisadın tüm varsayımlarını sarsan Marx, bunu yapmakla ortaya yeni bir iktisat teorisi koymamış, tersine, poli-

tik iktisattan tam bir kopuş sağlamıştır. Marx için kapitalist geçmişin bu anlamda kapsamlı eleştirisi, kapitalist üretim tarzından kurtulmuş bir geleceği tasavvur edebilmek için de gerekli bir aşamadır.

Marx'ın Kapital çalışması yöntemsel olarak da çok eğitici ve diyalektik materyalist yöntemin uygulanmasının çarpıcı bir örneğidir. Marx, gerçek bir bilimsel çalışma için tek doğru yöntem olan kendi yönteminin üstünlüğünü gözler önüne sererken, olgulara somut koşullardaki değişimi hesaba katmadan ve tarih dışı yaklaşan burjuva iktisadın metafizik karakterini ve dolayısıyla zaafını da ortaya koyar. Kapital, onu gerçekten anlayanlar tarafından insan aklının erişmiş olduğu büyük bir başarı olarak değerlendirilmiştir ve bu eserin Marksist düşüncenin ve bilimsel komünizmin gelişmesine yaptığı katkıya paha biçilemez.

Kapital çalışmasında Marx, ekonomi politiğin değişmez olgular haline getirip, gerçek içeriklerini ve aralarındaki ilişkileri çarpıtarak teorize ettiği meta, değişim değeri, rekabet, kâr, ücret gibi kategorileri ele alır. Bu bağlamda bir yandan ekonomi politiğin yaklaşımlarındaki sakatlıkları ve siyasal tarafgirliği sergilerken, diğer yandan da ele aldığı hususlara ilişkin doğruları ortaya koyarak kapitalist üretim tarzının gerçek işleyişine dair sırları açıklamış olur. Marx, ekonomi politik eleştirisiyle burjuva iktisat teorilerinin ekonomik gerçekleri açıklığa kavuşturan bir bilim olmadığını, burjuva düzenin bekasına hizmet eden bir ideoloji olduğunu kanıtlamıştır.

Kapital ciltlerinin her biri son derece önemli tespit, çözümleme ve değerlendirmelerle akıp giderken, bunların içinden yalnızca bazı noktaları seçmeye çalışmak aslında beyhude bir çabadır. Ne var ki, bu yazının kapsamının izin verdiği çerçevede yine de son derece kısa bir toparlama yapmak yararlı olacaktır. Kapital'deki çözümlemeler, ücretli emeğin sermaye tarafından nasıl sömürüldüğünü ve kapitalizmdeki egemen üretim ilişkisinin niteliğini gözler önüne serer. Oysa klasik burjuva iktisadı, David Ricardo gibi önemli düşünürleri de dahil, artı-değerin kaynağını ve gerçek niteliğini açıklayamamıştır. Bu nedenle Engels, Marx'ın kapitalist sömürünün özünü keşfettiğini ve bu-lutsuz gökte çakan bir şimşek gibi artı-değerin bilimsel teorisini ortaya koyduğunu belirtir.

Kapitalizm genelleşmiş meta üretimi demektir ve kapitalizmin gelişmesi zaman içinde bir dünya pazarı yaratmıştır. Marx'ın kapitalist sistemin özelliklerine dair çözümlemelerinin odak noktasını metanın karakteri oluşturur.

Marx, metanın ikili niteliği olduğunu Kapital çalışmasından önce tespit etmiştir, fakat Kapital’de bunu sistemleştirir. Tüm metalar (işgücü de bir meta-dır) “kullanım-değeri” ve “değişim-değeri” olmak üzere ikili bir karaktere sahiptirler. Kapitalistin amacı insanların şu ya da bu ihtiyacını karşılamak üzere kullanım-değeri üretmek değil, kâr elde etmek amacıyla değişim-değeri üretmektir. Kapitalist üretim süreci bir artı-değer üretme sürecidir ve o nedenle sömürü dediğimiz olgu kapitalist üretim sürecinde gerçekleşir.

Sermaye, daha önceki dönemlerde canlı emeğin yaratmış olduğu ölü emek birikimidir. Sermaye vampir gibi canlı emeği emerek beslenip büyür. Artı-değer, üretim sürecinde işçinin kendi geçimi için gerekli-emek zamanı dışında, bir de sermaye için artı-emek zamanı harcamasından kaynaklanır. Bu nedenle, kapitalistin gerekli-emeğe karşılık gelen iş saatleri dışında işgününü uzatması, artı-değeri ve sömürüyü arttıracaktır. Daha fazla artı-değer emmeğe duyduğu ihtiras nedeniyle, sermaye işgününü işçinin yıpranması pahasına uzatmaya eğilimlidir. Sermaye ile işçi o denli büyük bir zıtlık içindedir ki, sermaye emellerine işçinin yaşamından çalarak, onun ömrünü kısaltarak ulaşabilir. Kısacası, kapitalizmde bir meta olan işgücüne sermayenin yaklaşımı, onun üretim yapma süresini uzatırken ömrünü kısaltmak şeklinde özetlenebilir.

İnsanlığın esenliği açısından bakıldığında, kapitalizm işte bu denli saldırgan ve akıl dışı bir sistemdir. Fakat diğer yandan, kapitalizm de kendi içinde bunalımlarla yol almaya mahkûm bir üretim tarzıdır. Teknolojinin sürekli gelişmesi, genişletilmiş yeniden üretim sürecinin özellikleri ve kârı arttırma tutkusuna endeksli rekabet, kapitalizmi kaçıp kurtulamayacağı biçimde periyodik krizlerle yaşamaya mahkûm kılmıştır. Daha da önemlisi, zamanla sistemin krizlerini atlatma potansiyelleri tükenmekte ve kredi mekanizmasının aşınması örneğinde çarpıcı biçimde somutlandığı üzere, kapitalizmin krizleri giderek büyüyüp üst üste binmektedir. Bu işleyişin, sonunda sistemi tarihsel bir tıkanma noktasına doğru sürüklemesi kaçınılmazdır ve günümüzde yaşanan da budur.

Marx Kapital ciltlerinde somutlanan kapsamlı çalışmalarıyla, burjuva iktisatçıların itiraftan kaçındıkları gerçekleri birer birer gün yüzüne çıkartmıştır. Burjuva iktisatçıların kapitalist düzeni ayakta tutma çabasıyla ürettikleri bilim dışı iktisadî analizler tam anlamıyla kafaları karıştırırken, bu sistemin günümüzde yaşadığı tarihsel bunalımı ve doğuracağı sonuçları kavrayabil-

memiz Marx'ın ufuk açıcı çözümlemeleri sayesinde mümkün olabilmıştır. Nesnel olarak gidişat şuna işaret etmektedir: Toplumsallaşan üretici güçlerle kapitalist özel mülkiyet ilişkileri arasında dayanılmaz ölçekte büyüyen çelişki, kaçınılmazlıkla devrimci durumlara yol açacaktır. Dünya ölçeğinde büyüyen ekonomik, siyasal ve toplumsal krizler aslında kapitalizmin ölüm çanlarını çalmaktayken, tarih uyuklayan işçi sınıfını giderek çok daha yakıcı biçimde görev başına çağıracaktır. Kapital'in üçüncü cildinde yer alan satırlarında, Marx, belirli bir olgunluk aşamasına ulaştıktan sonra bu özgül tarihsel biçimin (kapitalizmin) de ortadan kalkacağını ve yerini daha yüksek düzeydeki bir üretim tarzına (sınıfsız ve sömürsüz topluma) bırakacağını açıkça ifade etmiştir. Kuşkusuz bu yaklaşım bir kehaneti değil, bilimsel bir çözümlemeyi yansıtır.

Kapital hakkındaki kısa değinmelerimizi bitirirken, bürokratik diktatörlükler tarafından onca çarpıtılan komünist toplum anlayışını, yıllar önce bizzat Marx'ın yere sermiş olduğunu hatırlamak gerekir. Marx Kapital'in üçüncü cildine ilişkin elyazmalarında, burjuva ideolojisi tarafından içi tamamen boşaltılan özgürlük kavramına dair açıklamalar getirmiştir. Açık ki, zorunluluktan kaynaklanan çalışmanın olduğu yerde özgürlükten söz etmek boş laftır. İnsanlık ancak, işçi sınıfının devrimci eylemiyle kapitalizme son verilip sınıfsız toplum düzenine geçildiğinde zorunlu çalışmadan kurtulabilecektir. Böylece kendisine dilediğince değerlendirebileceği boş zaman yaratacak ve gerçek özgürlük dünyasına varılabilecektir. İşte Marksizmin komünist toplum düzenine ilişkin öngörülerini böylesine nesnel ve bilimsel bir temele dayandır ve gerçek komünizm ancak Marx'ın çözümlemeleri sayesinde kavranabilir. Gerçek komünizmle, Stalinist rejimlerin yarattığı sınıflı, sömürülü ve en önemlisi de işçilere ağır koşullarda çalışmayı dayatan, onların boş zamanını tamamen kendi kontrolüne alan, dahası özgürlüğe açıkça düşman sözde komünist rejimlerin en ufak bir ilgisi yoktur. Bu önemli gerçeklik, bu konuları samimi biçimde kavramaya çalışanlar için artık yeterince açık olmalıdır!

Sonsöz yerine

Marx'ı 200. yıldönümü vesilesiyle bir kez daha anarken sözü daha da fazlaca uzatmaya gerek yok. F. A. Sorge'nin Marx hakkında dediği gibi: "Marx'ın bir bilim adamı, işçi sınıfının bir savunucusu olarak yaptığı şeylerin, ne dökme demirlerden anıtlara ne de ateşli söylevlere ihtiyacı yoktur. Marx'ın eylemle-

rini dile getiren şeyler bronz ya da granit anıtlar değil, yer yuvarlağının her yanında sayısız işçinin Marx'ın ölümsüz savaş çağrısını izleyerek oluşturdukları saflardır.” Bu gerçeklik, dünden bugüne burjuva düzen güçlerini korkuya saldı durdu. Fakat ne yaparlarsa yapsınlar güneş balçıkla sıvanamaz! Nitekim Karl Marx'ın devasa eseri Das Kapital, 2008 yılında düzenlenen Frankfurt kitap fuarında en çok satılan kitaplar arasında en başta yerini aldı. Keza 2009 yılında BBC tarafından düzenlenen “bin yılın en büyük düşünürü” adlı online anketinde Marx yine ilk sırayı kaptı.

Evet, Marx yıllara meydan okuyan tüm yapıtları ve yaktığı devrimci meşaleyle bugün aramızda yaşıyor. Onun ve yoldaşı Engels'in, işçi sınıfının devrimci mücadelesine miras bıraktıkları Komünist Manifesto hâlâ dünyada en çok basılan eserler arasında ilk sıraları korumayı sürdürüyor. Ve de bu çürümüş kapitalist düzen insanlığı yıkıma sürükleyen krizleriyle, kanlı savaşlarıyla, dayanılmaz toplumsal eşitsizlik ve baskılarıyla dünya işçilerini devrimci isyanlara çağırdığı ölçüde, Marksizmin ve Karl Marx'ın kıymeti gün geçtikçe daha iyi anlaşılacak. Bu böyle biline!